

Nieuwsbrief, St. Anthonis- of Arbeidersgilde

Zakkendragers Schiedam, anno 1465

no. 1: 8 september 2012

Het Gildehuis en het geslacht Hodenpijl

Het zakkendragershuisje zoals het er nu staat, dateert uit het jaar 1725.

Daarvoor beschikten de gildebroeders over een ander gildehuis, dat door het bestuur in 1699 was aangekocht. Het betrof een huis, in 1695 gekocht en verbouwd tot een branderij, door Dirck van Castilien, beenhakker, die toen zijn geluk als brander ging beproeven. Hij had zijn branderswerkzaamheden inmiddels weer gestaakt en deed het huis in de verkoop. Het stond ongeveer op dezelfde plek als het huidige zakkendragershuisje, op de Schie, achter de Teerstooft.

de aankoop door het Anthonisgilde in **1699** van een pand gelegen op de Schie, dat de komende 25 jaar als **gildehuis** zal gaan dienen. Aankoop door stadsbestuur goedgekeurd onder voorwaarde dat alleen aldaar zal worden gesmaakt.

Zie Gildebrief 1594 ampliatiën. Vervolg der Ampliatiën op den Gildebriev in dato **23 Novemb. 1699**, pag 22. art. 1 *Dat tot gemak van de Coopliden en verdere Ingeseetenen om altijd te moogen weeten als iemand arbeiders van noode heeft waar hij zich zeekerlijk kan adresseren en ook tot geriev van de gildebroeders selve aan haar leden zal worden vergunt gelijk bij deze vergunt word een huijs op coste van het gilde te mogen appropriateeren, om op het luijden van de bel aldan **altijd te smakken en nergens anders.***

Tegenover het zakkendragershuisje in 1699, aan de andere kant van de Kolk, lag **de brouwerij de Witte Leeuw**, eigendom van Jean Hodenpijl (1649-1706), oud burgemeester en brouwer. De Hodenpijlen waren een belangrijke regentenfamilie in de stad Schiedam. Behorende tot de vroedschap, schepenen of zelfs burgemeesteren. Jean had in 1677 de brouwerij overgenomen van zijn vader en oom, die samen de brouwerij bezaten, resp. Adriaen Hodenpijl (1614-1696), op dat moment oud kapitein van de burgerij dezer stede wonende Amsterdam en Johan Hodenpijl (1616-1683), oud burgemeester en raad ter admiraliteit van deze stad in collegie te Rotterdam.

Zoon van Jean, Anthonie Hodenpijl (1677-1749) was de Deken van het Anthonisgilde, tevens een van de burgemeesters van Schiedam, toen in 1725 het nieuwe gildehuis werd opgeleverd. Zijn naam en die van de vier hoofdlieden werden boven de deur ingebeiteld. De brouwerij de Witte Leeuw bestond niet meer, die was inmiddels rond 1710 omgebouwd tot een branderij.

De gevelsteen Anno 1725, in romeinse cijfers, boven de toegangsdeur van het Zakkendragershuisje aan de Oude Sluis.

De tekst luidt:

"D E M Heer Burgemeester Anthonius Hoodenpyl Deken vant St: Anthonis Gilde

De Hooftluyde zyn Mees van Duyn : Klaes Plooy Jacobus van Ooste : Jan Coningh".

D E M: De Eedel Mogende

De Nieuwe Sluis zou pas in 1780 worden gebouwd. Daartoe moesten huizen worden opgekocht en gesloopt, om door te breken naar de Haven. Zo ontstonden de Korte en de Lange Haven. Wat nu de Korte Dam heet, was toen de Kruisstraat, lopende naar de Dam, hoek Holsteeg.

De (oude) Sluis, gebouwd in 1390, lag in de Dam, op de plek waar eerst een overtoom was. Er was ook een sluisgebouw. De Schie achter de sluisdeuren heette de Kolk (Colck). Vanwege het woeste water tijdens het schutten van de sluis.

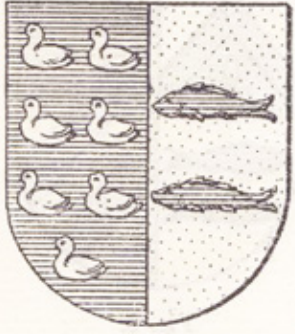
Om aan de overkant van de Schie te komen lag er aan het einde van de kolk een brug, de Duivebrugge geheten, lopende van Achter de Teerstooft naar de Holsteeg. (Zouden er soms veel duiven gezeten hebben?). Deze brug werd overbodig toen de Nieuwe Sluis klaar was en de Oude Sluis werd gedempt.

In 1707 heeft Anthonie Hodenpijl, na vaders dood, afstand gedaan van zijn rechten op de brouwerij en die geheel aan zijn zus Johanna Hodenpijl en echtgenoot overgedragen. De brouwerij was toen al buiten bedrijf. Maar er werd geld geleend om er een grote branderij (3 ketels) van te maken.

Oud Rechterlijk Archief Schiedam. 18-10-1710. Gerrit Sam, koopman wonende alhier en Johanna Hodenpijl, echtelieden zijn schuldig aan Jan Osij en Cornelis 's-Graaffweg, kooplui in compagnie binnen Rotterdam 6.000 gld wegens geleend geld.Waarborg een huis en erf **voormaals geaprobeerd geweest tot een brouwerij genaamd de Witte Leeuw** zodanig als hetzelfde nu in het geheel door de comparanten wordt bezeten gelegen op de Dam, belend O 's-heren steeg en W de straat van de sluis, strekkende voor van de Dam tot achter aan de straat van de Schie, nog een huis en erf gelegen op de Dam op de hoek van de Holsteeg, belend W de weduwe Rotteveen en O de gemelde Holsteeg, strekkende voor van de straat tot achter aan het pakhuys en erf van het eerste verbonden huis, zijnde beide huizen haar comparanten opgekomen uit de boedel van Joan Hodenpijl, in zijn leven president burgemeester en raad en vroedschap dezer stede, haar vader (en zijn schoonvader), alles volgens de akte van scheiding van 04-02-1707 tussen Anthonie Hodenpijl thans mede raad en vroedschap dezer stede.Alzo door de comparanten beloofd is het huis en erf **de Witte Leeuw ten spoedigste te appropriëren tot een korenbranderij of rouwstokerij** en daarin te stellen 3 ketels, 3 slangen en verdere gereedschappen en toebehoren dewelke mede onder de hypotheek zijn begrepen en zij verklaren voor de nakoming van het bovenstaande nu voor alsdan te verbinden de voorsz. 3 ketels, 3 slangen en verder gereedschappen zodra die in het voorsz. huis en erf zijn gebracht en gesteld zullen zijn.

Website Genealogie: Anthony Gijsberti Hodenpijl (1777-1812 of 1826) werd eigenaar van een korenwijnbranderij te Schiedam. Hij werd gedoopt te Schiedam op 7 november 1777 en overleed te Schiedam 4 februari 1812 óf op 10 augustus 1826 te Vreeland. (een dorp in Utrecht)

Wikipedia: **Hodenpijl** is thans een buurtschap (voormalig dorp) tussen Schipluiden en Den Hoorn. Hodenpijl was in de 13e eeuw een kasteel van de familie Hodenpijl. Tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten in 1351 en 1393 is het met de grond gelijk gemaakt en nooit meer herbouwd. Hodenpijl was een z.g. **heerlijkheid**.

	
Het Wapen van Johan Hodenpijl (1616-1683)	voormalige buitenplaats Hodenpijl (gebouwd omstreeks 1702) en de voormalige RK kerk.

Nieuwsbrief, St. Anthonis- of Arbeidersgilde, anno 1465

Zakkendragers Schiedam

no 2: 15 september 2012

De Molens in Schiedam na 1700

In Schiedam stonden tot het jaar 2011 de **vijf grootste molens ter wereld**! Ze zijn rond de **33 meter** hoog. De molen *de Nolet*, op de Buitenhaven, door de distilleerderij Nolet gebouwd in 2006, is bijna 44 meter hoog, maar telt als (turbine)molen eigenlijk niet mee. Ook de diametrale afmetingen vallen buiten de proporties van een historische molen. In 2011 is de zesde historische molen, De Kameel, er bij gekomen.

Ooit stonden, sinds 1300, er wel **twintig molens** in de stad. Het merendeel, de brandersmolens, maalde graan voor de branders, die moutwijn stookten voor de jeneverindustrie. Nog altijd zijn de vijf nog overgebleven reuzen karakteristiek voor de stad.

	twee van de vijf klassieke molens, De Vrijheid en De Noord (op achtergrond) wiki: <i>De Vrijheid</i> aan de Noordvest 40 is de "buurmolen" van molen <i>De Noord</i> en werd in 1785 gebouwd in opdracht van een aantal branders, als stenen stellingmolen tussen de molen <i>De Noord</i> en de voormalige molen <i>De Star</i> (uit 1716, uitgebrand en gesloopt in 1823), maar tegen de zin van verschillende andere branders. Zij waren bang dat de nieuwe molen de windvang voor andere molens belemmerde door zijn breedte en grootte. De molen maalde voor de branderijen tot 1917. In 1939 moest de molen gerestaureerd worden. Na een grondige restauratie was de molen in 1974 weer maalvaardig. Na 1990 is De Vrijheid nu compleet en uitgerust met drie koppel stenen (één met elektrische hulpaandrijving).
	Molen De Walvisch wiki: <i>De Walvisch</i> aan de Westvest werd gebouwd in 1794, de 1e steenlegger was A. Nolet. De molen is genoemd naar de Groenlandse walvisvaart die aan het eind van de 18e eeuw een bloeiperiode kende. De Walvisch werd gepacht door 26 stokers. Hij maalde granen voor de jenever. Begin 1900 verloor de molen tijdens een storm een stuk binnenroede; acht maanden heeft het geduurd voor hij weer 4 wieken had. In 1928 werd hij verkocht aan de toen nog jonge vereniging De Hollandsche Molen uit Amsterdam. In december 1938 was er brand in De Walvisch. In 1999 was De Walvisch weer draaivaardig en 2002 weer maalvaardig.
	Molen De Drie Koornbloemen wiki: Molen <i>De Drie Koornbloemen</i> uit 1770 is de oudste nog bestaande molen in Schiedam en eigendom van 18 branders. Het is de enige molen met een aan de molen verbonden molenaarshuis (vermoedelijk uit 1832). In het begin van de 19e eeuw werd de molen gebruikt voor het zagen van mahoniehout en enkele jaren later als een pelmolen voor rijst. Als in 1857 de maalbelasting werd opgeheven, eigenaar Kouwenhoven besloot dan om opnieuw voor de bakkers te gaan malen. In de jaren '50 was er opnieuw een veevoeder- en graanbedrijf in de molen gevestigd.

	Molen De Noord wiki: <i>De Noord</i> aan de Noordvest 38, is met 33,3 meter de hoogste molen van de vijf, en daarmee de grootste ter wereld (tot 2006). De eerste stenen windmolen op deze plaats - genaamd <i>De Noort Moole</i> - is gebouwd in 1707. In 1803 wordt de oude molen afgebroken en daarna dicht bij de waterkant herbouwd, als de 'nieuwe' huidige molen <i>De Noord</i>. De molen maalde mout voor de Schiedamse branderijen. In het begin van de 20e eeuw wordt er in de molen veevoeder (en later tarwemeel voor de bakkers) gemalen. De restauratie (in twee fasen, rond 1962 en 1971) richtte zich meer op de verwijderde delen (kap, staartwerk, wiekenkruis en balie). In jaren '70 kon er weer graan op de wind gemalen worden.
	Molen de Palmboom wiki: De Palmboom is een Schiedamse windmolen die oorspronkelijk is gebouwd in 1781 om grondstoffen voor de jeneverproductie te malen. In 1901 is tijdens een brand aan de overkant van de Vest een vonk overgeslagen en de molen is daarop volledig uitgebrand. De molenstomp is overeind gebleven en herbouwd in 1991-1993. De Nieuwe Palmboom is uitgerust met drie maalkoppels en een mengketel. Verder is er een elektrische stofafzuiginstallatie aanwezig. Er wordt graan en mout gemalen voor plaatselijke bakkers en destilleerderijen. In de molen is tegenwoordig het museum Museummolen De Nieuwe Palmboom gevestigd.
	Molen De Nolet wiki: Na een bouwperiode van 2 jaar is aan de nieuwe Schiedamse molen De Nolet op 3 maart 2006 de laatste hand gelegd, de wieken zijn op die dag geplaatst en werd in mei 2006 in gebruik genomen. De molen is eigenlijk een windturbine in de vorm van een molen. De wieken bestaan uit rotorbladen, waartegen een hekwerk is gezet dat verder geen dienst doet. De Nolet is met tien zolders de hoogste molen (42,5 meter en inclusief de aerodynamische wieken zelfs 55 meter) ter wereld. De kap kan 360 graden draaien met de aerodynamische wieken. In de kap wordt de windkracht omgezet in energie voor de distilleerderij. De molen is tevens het startpunt worden van rondleidingen door Distilleerderij Nolet.
	Molen de Kameel wiki: De oorspronkelijke molen werd in 1715 gebouwd op ongeveer dertig meter oostelijk van de plaats waar nu de herbouwde molen langs de Schie staat. Het was een van de twintig moutmolens die Schiedam bezat en die mout maalden voor de jeneverstokerijen. De molen behoorde tot de grootste molens ter wereld omdat een moutmolen een grote verwerkings- en opslagcapaciteit moet hebben. Hierdoor was helaas de belasting op de constructie zwaar wat soms leidde tot problemen. Eind 2008 is de herbouw van deze molen gestart aan het Doeplein. Na 2,5 jaar bouw is in 2011 op Nationale Molendag deze ranke molen onder grote belangstelling feestelijk geopend.

Nieuwsbrief, St. Anthonis- of Arbeidersgilde, anno 1476

Zakkendragers Schiedam

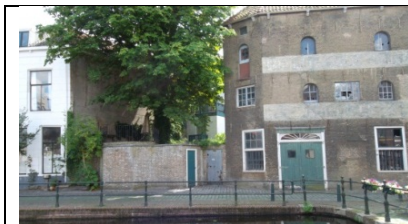
no. 3: 27 september 2012

Brouwerij De Witte Leeuw

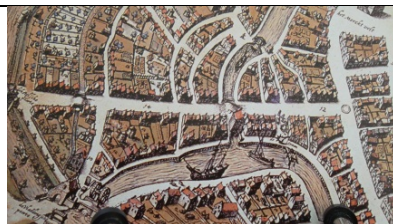

Vanaf het zakkendragershuisje zien we aan de overkant van de Colck een pand van de voormalige brouwerij De Witte Leeuw. Die was in 1661 in handen gekomen van de familie Hodenpijl, gekocht van de brouwers Pieter Beijs en Johan van der Burch (stiefvader van Adriaen en Johan Hodenpijl.) Vrijwel alle gebouwen en erven in het blok achter de Dam strekkende tot aan de Schie behoorden bij de brouwerij, waaronder een mouterij en een kuiphuis.

Aan onze kant van de Schie had de familie Hodenpijl op dezelfde datum eveneens bezit verworven. Het betrof een groot stuk grond met azijnplaats en stoof, genaamd de **Teerstoof**. Ook gekocht van dezelfde Pieter Beijs en Johan van der Burch. Het huidige adres zou ongeveer Oude Sluis nr. 9-15 zijn. Het zakkendragershuisje stond er toen nog niet. In 1725, het bouwjaar van het 'nieuwe' gildehuis, was De Witte Leeuw inmiddels geen brouwerij meer, maar verbouwd tot een branderij. Tot in de 19^e eeuw bezat een Hodenpijl-telg een korenwijnbranderij in Schiedam, maar deze plek was het niet. De afloop van het pand aan de Oude Sluis is me niet bekend. Het pand staat thans te verwaarlozen.

Brouwerij De Witte Leeuw (1619-1710), daarna korenbranderij

De kaart van Jacob de Gheyn anno 1598 met de Sluis en de Colck

St Anthonisgilde; gevelsteen van het zakkendragershuisje Ao 1725

Begin van de brouwerij op de Dam voor 1546

De eerste aantekeningen over een brouwerij op die plek aan de Dam dateren van 1546.

De met name genoemde brouwer was Arent Doesen. Hij bedreef zijn brouwerij van 1560 tot zijn dood in 1582. In leven was hij ook burgemeester van Schiedam. Zijn echtgenote hertrouwde met Pieter Claesz. Pesser, die de volgende brouwer in de Witte Leeuw werd tot 1619†. Hij was in 1611 met tien anderen ook mede eigenaar van een koopvaardijship, genaamd 'de Haes'. Pieter was tevens al vanaf 1597 eigenaar van een andere stoof, ten noorden van de Teerstoof, samen met ene Jan Andriesz. pottenbakker. De stoof was tevens een 'potterie'. Dat is hij gebleven tot 1648, wel diverse keren van eigenaar veranderd.

De brouwerij krijgt in 1619 zijn naam De Witte Leeuw

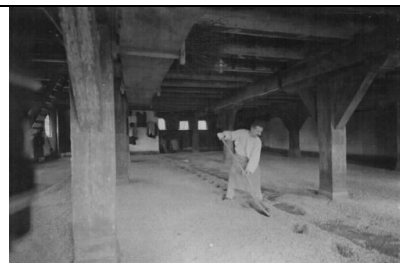
De brouwerij verkreeg in 1619 de naam De Witte Leeuw, gegeven door de toenmalige nieuwe eigenaar, brouwer Allert Cornelisz Cleijwech, tevens 'schepen dezer stede'. Daarvoor was hij de brouwer in brouwerij De Swarte Leeuw, die hij op dezelfde datum van de hand had gedaan. In 1622 draagt hij de brouwerij over aan zijn zoon Cornelis Cleijwech. In 1632 koopt deze een huis aan de Dam erbij, genaamd de Bastenaer. Dat is huidig Dam nr. 10. Na zijn overlijden in 1640 zijn er nog enkele andere brouwers geweest: Johan van Eck, tevens kapitein der schutterij en Hendrick van der Heijmen, eveneens kapitein der schutterij. Tenslotte de eerder vermelde brouwers Pieter Beijs en Johan van der Burch. Hendrick van der Heijmen heeft in 1655 De Witte Leeuw aan hen verkocht, maar koopt zich dan tegelijk weer in bij een andere brouwerij De Swarte Leeuw, aan de Haven.

Het tijdperk Hodenpijl vanaf 1661

In 1661 begon voor de brouwerij De Witte Leeuw het tijdperk Hodenpijl, een geslacht dat in Schiedam burgemeesters, schepenen en andere regenten heeft geleverd. De gebroeders Hodenpijl, Adriaan (1614) en Johan (1616) kopen zich dan voor een deel in bij De Witte Leeuw, maar vrij snel daarna hebben ze alles in bezit. Ook de azijnmakerij aan de overkant, geheten de Teerstooft. In 1677 dragen ze die bezittingen over aan de volgende generatie, Jean Hodenpijl (1649) die dan bovendien nog regerend schepen is. Zij zelf worden in de aktes omschreven als "Adriaen Hodenpijl oud kapitein van de burgerij dezer stede wonende Amsterdam en Johan Hodenpijl oud burgemeester en raad ter admiraliteit van deze stad in collegie te Rotterdam". Ze hebben hun geboortestad Schiedam verlaten. Anthonie Hodenpijl (1677), zoon van Jean Hodenpijl, is rond 1725 ook burgemeester en nog belangrijker 'de Deken van het Anthonisgilde'. Dat staat op de gevelsteen boven de ingang. Als vader in 1706 overlijdt, erft zijn zuster Johanna Hodenpijl met haar echtgenoot de brouwerij.

De toekomst van Schiedam ligt begin 18^e eeuw bij de branderijen

Rond 1700 is een brouwerij in Schiedam vrijwel verleden tijd. Er valt meer te verdienen met jenever, vele brouwers bouwen dan hun brouwerij om tot een korenbranderij. Dat kan makkelijk want de eerste stappen van het brouw- en branders-proces zijn hetzelfde. Extra nodig een distilleerketel waarmee de alcohol wordt geconcentreerd tot moutwijn, om daar jenever van te kunnen maken. Gerard Sam, koopman, en echtgenote Johanna Hodenpijl leenden 4.000 carolus guldens bij Jan Osij en Cornelis 's-Graaffweg, kooplui in compagnie binnen Rotterdam voor de ombouw tot branderij. De Witte Leeuw beschikte als brouwerij reeds over een eigen mouterij. Dat is van buiten af te zien aan de verdieping met lage zoldering. Mout kopen was dan niet nodig. Vanaf de graankorrel beheerste deze brouwerij de kwaliteit van hun product. Johanna Hodenpijl (1722 weduwe), verkocht in 1727 voor 7.650 gld in gereed geld de branderij aan Paulus van Walwijk, wonende Rotterdam. Branderijen schieten als paddestoelen uit de grond. Bijvoorbeeld: Anthonie Hodenpijl (1677), raad en regerend schepen, verkocht in 1711 aan Cornelis Penning, 'een huis en erf daarin koper een branderij heeft gemaakt, gelegen aan de westzijde van de Gooistraat, voor 300 gld in gereed geld'.

		
kenmerk van een moutzolder: kleine ramen en lage zoldering	via gaatjes in de eestvloer wordt mout drooggestookt	een brouwketel is van koper, ook als hij is ingemetseld.

De kunst van het brouwen en branden, maar eerst moet het graan gemout worden

Graan, zoals gerst is ongeschikt om te brouwen. Het zetmeel kan niet vergist worden. Om gerst geschikt te maken, moet het eerst worden gemout. Dat gebeurt in een mouterij. Daar wordt gerst geweekt in lage waterbakken op de moutvloer. Als het graan zich helemaal heeft volgezogen krijgt het de kans om in warme kamers te ontkiemen. Tijdens de kieming vormt de graankorrel enzymen die in staat zijn het aanwezige zetmeel om te zetten in suikers. Die zijn wél vergistbaar en zorgen dat in het latere vergistingsproces er alcohol en koolzuurgas uit de suikers wordt gevormd. Zodra de gerst is ontkiemd, moet het kiemproces weer stoppen. Daartoe worden de graankorrels bij hoge temperatuur gedroogd. Het nu ontstane product, de deels ontkiemde korrels, heet mout. Hoe hoger de temperatuur bij het drogen is, des te donkerder de mout. De kleur van de mout bepaalt ook de kleur van het bier. Bovendien heeft de mout een belangrijke invloed op de uiteindelijke smaak van bier of jenever. Een brouwer/brander kan zelf mouten, of het mout van een mouterij betrekken.

Nieuwsbrief, St. Anthonis- of Arbeidersgilde, anno 1476

Zakkendragers Schiedam

no. 12: 5 april 2013

De Korenbeurs, opkomst en verval

Vergeefs zul je in de annalen van Schiedam naar 'de Korenbeurs' zoeken. Het gebouw was Beurs of Koopmansbeurs geheten. Tegenwoordig echter bekend als de Korenbeurs.

Korenbeurs foto 1954

Korenbeurs foto 1964

De Korenbeurs is een schepping van de in Rotterdam wonende architect Carlo Giovanni Francesco (Jan) Giudici uit 1792. (ook van het nieuwe Sint Jacobs Gasthuis 1787, thans Gemeentemuseum). Het is een rechthoekig gebouw in Lodewijk XVI stijl, rond een binnenplaats. Deze is later overdekt. Het gebouw heeft een zandstenen voorgevel met monumentale toegangsdeuren. In de Korenbeurs werden moutwijn, alcohol en granen verhandeld, waar de branders verplicht werden hun moutwijn te verkopen en wel door de uitsluitende tussenkomst van Schiedamse makelaars.

Voorheen deden de handelaren dat in de open lucht, op een aangewezen plaats. Tussen de Blauwe en de Groene Brug, dat is tussen de brug tegenover de oude vismarkt en de brug tegenover de Westmolenstraat. Bruggen in Schiedam werden met een eigen kleur aangeduid en geschilderd.

Als de handel gepleegd was, betekende dat weer werk voor de dragers van het Sinte Anthoniusgilde.

vdFeijst: Reeds in 1718 had de handel in moutwijn zulk een omvang aangenomen, dat een speciale maatregel voor de goede gang van zaken nodig was, te weten de oprichting van een eigen beurs. Op 19 maart zien we een resolutie van burgemeesters: *'De heeren hooftluijden en deken van het Brandersgilde versoucken ten dienste van de Stookerije datter een Beurs omtrent het Hoff van Holland mogte werden gehouden tussen 12 uuijren op de middag en dat de respective makelaars dezer stad gehouden zouden wezen zig aldaar op die tijd te laten vinden.* (het Hoff van Holland was een herberg, nabij de bocht Lange Haven-westzijde/Korte Haven. De Schiedamse makelaars worden op het stadhuis door burgemeesters geordonneerd, dat zij *op de middag tussen 12 en 1 uijren haar zullen hebben te vervougen tussen de blaeuwe en groene brugge en aldaar op die tijd van de branders de moutwijnen te moeten koopen, en op geen andere tijden te mogen koopen als bij groote noodzakelijckheyd*'.

De bouw van de (nieuwe) Sluis (1778-1779)

14-11-1776	Burgemeesters brengen rapport uit inzake het herstel van de sluis in de Dam. Zij stellen voor een nieuwe sluis aan te leggen, zodanig dat de Schie en de (Lange) Haven "vereenigt zoude kunnen worden". Deskundigen van buiten de stad zullen de zaak onderzoeken.
1780	De oude, kapotte sluis in de verbinding Korte Haven Schie, wordt dichtgegooid nu de nieuwe sluis gereed is. De brug over de Schie bij het Zakkendragershuisje wordt verwijderd omdat deze overbodig is geworden.

timpaan met Hermes en Neptunus

foto (nieuwe) Sluis 1864

De bouw van de Korenbeurs kon pas gebeuren nadat er in 1778/79 een nieuwe sluis was gebouwd en de oude sluis in 1880 was gedempt. Op die vrijgekomen plek kwam het beursgebouw.

De bouw van de Korenbeurs (1792); de brand (1840) en herstel, het verval (1918) na ruim 100 jaar.

10-11-1783	De vroedschap besluit om het "plein of leedige grond der oude gedempte Sluys" te vergroten door drie belendende percelen af te breken omdat anders het ontwerp van Bol'Es voor de bouw van een korenbeurs niet uitvoerbaar is. Hij wordt verzocht op basis van het grotere bouwterrein een nieuw plan en een kostenbegroting te maken.
21-2-1786	De vroedschap keurt het ontwerp voor een nieuw te bouwen Beursgebouw (Giudici/Rutger van Bol'Es) goed, waarna het werk wordt aanbesteed.
13-11-1786	Aanbesteding bouw van de beurs.
18-12-1786	De vroedschap machtigt burgemeesters met architect Guidici te onderhandelen over diens declaratie. Moet op de goedkoopste wijze!! Onbekend of dat gelukt is.
20-9-1790	De vroedschap besluit om op de Beurs een torentje met een uurwerk met een klok aan te laten brengen "slaande het geheele uur vol uit en op het halve uur een slag".
2-9-1840	De Beurs wordt door brand verwoest (en in oorspronkelijke vorm herbouwd).
1870	De Schiedamse graanbeurs heeft alleen betekenis voor de moutwijnindustrie. Als deze in verval raakt betekent dit ook dat de Schiedamse graanbeurs aftakelt.
4-6-1918	De Beurs wordt aan zijn oorspronkelijke bestemming, de graanhandel, onttrokken.
1959	De Korenbeurs in gebruik als tafeltenniscentrum
5-1-1967	Er wordt een 'teach-in' (openbaar debat) gehouden in de Korenbeurs. Burgemeester Harm Roelfsema verdedigt hier voor het Brandersbuurtcomité het beleid rond de 'Schienoko'-plannen voor (de sloop van) de Brandersbuurt. Hans de Ridder, met filmer Jan Schaper, zijn belangrijke woordvoerders van het comité.
2001-2004	Avontuur met Jan des Bouvrie, dependance van Het Arsenaal, weer verkocht 2009
28-06-2012	Heropening. Kunstcentrum, brasserie, etc. Acht jaar lang stond het pand leeg.

Nieuwsbrief, St. Anthonis- of Arbeidersgilde, anno 1476

Zakkendragers Schiedam

no. 4: 10 oktober 2012

De Overtoom en de Oude Sluis

Een dam in de Schie

Schiedam is gebouwd aan de Dam in de Schie. Die Dam is ca. 1230 gelegd om het achterland te beschermen. Aan deze ingreep is de naam van Heer Dirk Bokel verbonden. Die verkocht het ontstane poldertje vervolgens aan Vrouwe Aleida. Rond de Dam in de Schie groeide een stad. Dat neemt niet weg dat het slot van Vrouwe Aleida, die Schiedam in 1275 stadsrechten verleende, aan de andere kant van de polder (haar Huis te Riviere), ook een punt was van waaruit de stad verder groeide.

Het Schie was oorspronkelijk de naam van een slot gelegen bij het huidige Overschie. Het plaatsje rondom werd eveneens Schie genoemd. Ook het watertje kreeg de naam Schie. Om de twee plaatsjes te onderscheiden werd Schie OuwerSchie en het plaatsje rond de Dam NieuwerSchie genoemd. Ouwerschie werd Overschie en Nieuwerschie veranderde van naam in Schiedam.

Werk voor de dragers, het ontstaan van een dragersgilde

Het is die gelegde Dam die een hindernis in het vervoer over water veroorzaakte, maar tevens werk voor de dragers van Schiedam bracht.

Toen moesten dragers de lading uit schepen van de ene kant van de Dam, de Maes, naar de andere kant van de Schie in andere schepen overladen. Soms moest de lading direct naar zijn bestemming binnen de Vesten van Schiedam worden gebracht. De extra vervoerkosten vormde de noodzaak tot een goedkopere overtoom. Die werd gebouwd naast de spui-sluis die reeds in de dam zat, om bij laag water de overtollige waterhoeveelheden van Delfland te kunnen lozen.

De overtoom, geschikt voor kleinere schepen, is in 1328 gereedgekomen, daardoor werd het aandeel overladen verminderd, maar de hoeveelheden lading bleven groeien. Ook de concurrentie van de andere steden.

Op de voorgrond Overschie, links Rotterdam, rechts Delfshaven (1512).

Schiedamse Overtoom anno 1328 lag nog direct aan de Maes

overtoom: een platbodem werd gerold over de onderliggende balken

Het bestaan van vier Schieën, de Delfshavense Schie, de Delftse Schie, de Rotterdamse Schie en de Schiedamse Schie, is het gevolg van de rivaliteit vanaf 1340 tussen de steden Delft, Rotterdam en Schiedam omtrent tolrechten. Delft en Rotterdam mochten toen elk een eigen Schie graven.

Overtoom

Een overtoom is een installatie waarbij een schip over land van het ene in het andere water wordt getrokken, met het doel een peilverschil te overwinnen. Een andere term is overhaal.

Een overtoom bestond vaak uit een helling met daarop balken die met vet ingesmeerd waren. Met behulp van een takel, opgehangen boven het hoogste punt van de overtoom, werd het schip uit het water getrokken en over de balken naar een ander water verplaatst. Op oude afbeeldingen zijn vaak

de grote wielen te zien waarmee de takels werden bediend.

Overtomen hebben in Nederland lange tijd bestaan. Afhankelijk van de bestuurlijke voortvarendheid werden ze vervangen door een schutsluis. In Schiedam gebeurde dat al in 1390, de overtoom heeft dus maar 60 jaar bestaan. Buitendijks kwam een aanlegplaats, maar het gebied slibde allengs dicht. De Maes kwam steeds verder van de dam te liggen. Er moest een haven voor de schepen worden aangelegd. Heeringa pag. 8: Nagenoeg op de plek, waar in de veertiende eeuw de overtoom geweest was, bevond zich in de vijftiende eeuw de Vischmarkt, en iets meer naar 't noordwesten de Sluis.

Sluis, schut

Waterbouwkundig werk waardoor twee wateren met elkaar in verbinding kunnen worden gebracht en van elkaar gescheiden.

Een schutsluis, of verlaat is een sluis waarmee schepen van het ene water in een ander, dat een hoger of lager peil heeft, worden gebracht; hiertoe is een kolk aanwezig met aan weerszijden deuren om de waterverplaatsing van het hoge naar het lage pand zo gering mogelijk te houden.

Hoe groot of liever hoe klein de oude sluis was, kunnen we afmeten aan de Nieuwe Sluis van 1780.

De helft kleiner. Schepen waren rond 1400 ook veel kleiner.

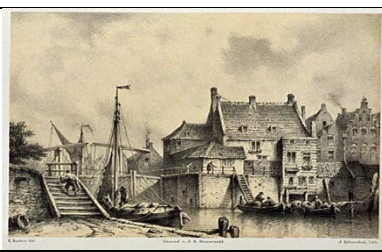
De Schie aan landzijde werd de kolk (of colck) genoemd. Dat betekent dat gemiddeld het water in de Maes hoger stond. Een kolk werd gekenmerkt door het woeste water dat door het schutten (leeg laten lopen) ontstond. De oostzijde van het water werd de Kolksteeg genoemd. (Daar lag ook Brouwerij de Witte Leeuw.) De westzijde van het water De Schie of De Kolck.

Een sluis kent een z.g. hoge en lage deur. De deuren waren natuurlijk even hoog, maar de lage deur was die aan de kant van de kolk. In de Jaarboeken van Schiedam, tot 1940 toe, stond beschreven dat het zakkendragershuisje aan de 'Oude Sluis (Kolk)' stond.

Om de concurrentie dwars te zitten had Schiedam Delftse poorters verboden door de sluis te varen. Een loos verbod toen Delft een eigen verbinding via de Delftse Schie en Delfshaven had gekregen.

Om aan de overkant van de Schie (Kolk) te komen lag er ook aan het einde van de kolk een brug, de Duivebrugge geheten, lopende van Achter de Teerstooft naar de Holsteeg. Van de Vischmarkt aan de Haven (waar nu De Beurs staat) tot bij het Zakkendragershuisje was een doorgaande route. Alleen belangrijke straten hadden een eigen naam, overige werden allemaal, mits verhard, 's heerenstraat of 's heerensteeg genoemd. De Holsteeg was wat nu de westzijde Nieuwe Sluisstraat is.

Helaas hebben we geen afbeelding beschikbaar van de Oude Sluis Schiedam. De sluis van Delfshaven geeft een idee. Daar moeten we dan het poortgebouw van de sluis bij denken.

		
Nieuwe Sluis Schiedam; bouw start 1778. gereed 1779!	kaart Jacob de Gheyn anno 1598 met Sluis, Poortgebouw en Kolck	Delfshaven 1850, sluis reeds gebouwd rond 1400

1780 De Nieuwe Sluis was gereed. De oude, kapotte sluis in de verbinding Korte Haven - Schie, werd dichtgegooid. De brug over de Schie bij het Zakkendragershuisje, de Duivebrugge, werd verwijderd omdat deze overbodig was geworden. De straatnaam herinnert thans aan de Oude Sluis.

Nieuwsbrief, St. Anthonis- of Arbeidersgilde, anno 1476

Zakkendragers Schiedam

no. 6: 7 december 2012

Antonie Hodenpijl (1677-1747), de Deken van het Anthonisgilde

Op de gevelsteen van het zakkendragershuisje, gebouwd in 1725, staan de namen van het bestuur van het Anthonisgilde vermeld. Dat zijn de Deken en de vier hoofdlieden.

DEM Heer Anthonius Hodenpyl staat er vermeld als deken en burgemeester. Dat laatste klopt gedeeltelijk. Volgens de giftboeken was Antonie in 1725 reeds oud burgemeester. Hij bezit volgens de boeken meerdere panden, zoals woonhuizen, pakhuizen, een distilleerderij, een mouterij. Hij wordt niet genoemd bij de aankoop van het eerste gildehuis in 1699. Hij komt uit een invloedrijk bestuurlijk geslacht van Hodenpijlen. (<http://www.geni.com/surnames/hodenpijl>). Zij voeren ook het wapen van Hodenpijl. Hieronder een stukje uit zijn genealogie:

Aldert (Allert) Jacobsz. Hodenpijl, schoenmaecker (1580 – 1630)	getrouwd te Delft 20-11-1611 wonend Hoogstraat Schiedam	Neeltge Jacobs Veen wonend Koornmarkt Delft, (1589-1654) overl 30 dec 1654 Sdam	Johannes Leendertsz. Van der Burch getr wed Neeltje 2 ^e huw stiefvader
Adriaen (/Ariaen) (Aldersz/Allersz) Hodenpijl (1614-1696) kapitein schutterij scheepseig (reder) 1641	doop Sdam 19 sep 1614, begraven Sdam 30 nov 1696 getrouwd 31 mei 1638, Jannetje J. de Bruijcker	Jannetje Jans de Bruijcker, geb Schiedam, overl Jul 1652 Schiedam	2 ^e huw 6 Aug 1656 Cornelia Vlasvat Schiedam, stiefmoeder
Jan (Jean) Adriaensz. van Hodenpijl (1649-1706) burgemeester Schiedam brouwer Witte Leeuw.	doop 7 nov 1649 Sdam; overl 1706 in Schiedam getrouwd met Hester van Oppijnen (/Opine).	Hester van Oppijnen geb: sep 1658 Rdam, overl: 19 maart 1686 in Schiedam	<i>P.M. oom Johan Hodenpijl 1616-1683, doop Sdam 17 aug 1616, begraven Sdam 27 sept 1783, ongehuwd.</i>
Anthony Hodenpijl (1677-1749) burgemeester Schiedam. tevens Deken van het Anthonisgilde	doop Sdam 4 nov 1677, overleden 1749 getrouwd 28 jan 1704 te Middelharnis met Dina Lambertusdr Walen	Dina Lambertusdr Walen geb 3 nov 1680 te Roosendaal, overl (datum en plaats onbekend)	

Interessant is dat **Anthony Hodenpijl** (1677) in een artikel van Scyedam staat vermeld, als bewoner in een reeks van bewoners, van het pand Lange Haven 107. Nu nog steeds bekend als Gateburgh.

Jaargang 20, nr. 5; Een huis van branders en burgemeesters, Carine van Rhijn

Toen kinderdagverblijf Katja per 1 januari 1993 uit Lange Haven 107/109 verhuisde, moest er worden gezocht naar een nieuwe bestemming voor deze panden. Aangezien het om historische gebouwen in de binnenstad van Schiedam ging, lag het voor de hand dat er in het onderzoek naar de bestemmingsmogelijkheden enige aandacht zou worden besteed aan de geschiedenis van het perceel. Bovendien was het duidelijk dat beide panden volledig gerestaureerd zouden moeten worden, waardoor er mogelijkheden bestonden voor het doen van verschillende soorten onderzoek. Daar is dan ook gebruik van gemaakt.

Een wat vreemde situatie voor het imposante pand dat het desondanks nog steeds was - een prachtige 18de eeuwse voorgevel, zware voordeur, galmende gang, hoge, ruime kamers en een stokoude balkenzolder.

Hij trouwde in 1704 en heeft in 1709 dit pand gekocht uit de nalatenschap van de overleden Pieter Brest. Het erf loopt helemaal door tot aan de stadswal (westvest).

bewoner 1709-1744 Anthony Hodenpijl, beroep distilleerder/jeneverstoker, prijs fl 4.700,-- voor het woonhuis. Het giftboek vermeld echter een bedrag van: 7.175 gld. (voor het gehele erf).

Een huis van branders en burgemeesters halverwege 17de eeuw-1883

Het waren niet de minsten die Gatenburg betrokken: Pieter Jacob Bonstoe, één van de kopers van 1623, was lid van de vroedschap en toekomstig burgemeester van de stad. En hij was geen uitzondering in de reeks bewoners van Gatenburg: de hele 17de en 18de eeuw door blijft het pand (dat in 1644 weer één geheel wordt) bewoond door een opeenvolging van hoge ambtsdragers en hun families. Het huis wordt er dan ook steeds fraaier op - was er in 1664 nog sprake van *seeckere huijsinge ende lootsen, soutcassen met den thuijn daer achter genaamd Gatenburgh*, in 1668 gaat het al over *seekere huijsinge ende erve genoemd Gatenburg met de soutcassen, lootsen ende plaatsen ende den thuijn, thuijnhuijs en de plantagie daarachter staande en gelegen over de haven in het westnieulandt tot aan 's Heere Bansloot*. Nog steeds werd er ook industrie bedreven, aanvankelijk nog in verband met de haringvangst, maar ergens vlak na 1709 wordt er een distilleerderij op het terrein gebouwd en is het definitief afgelopen met de haringverwerking. De nieuwe eigenaar, **Anthony Hodenpijl**, vaart wel bij de jeneverstokerij: hij is degene die de huidige voorgevel tegen het huis aan heeft laten zetten (en waarschijnlijk is hij ook verantwoordelijk voor verdere verbouwingen), en als hij het huis weer verkoopt heeft het vier behangen vertrekken die kennelijk zo bijzonder zijn dat ze apart in de verkoopakte worden vermeld. Op het achterterrein vrijst een *branderij geappropriëerd tot vier Rouw en twee desteleerketels, en alsnog voorsien met drie Rouw en een desteleerketel*. Zoals in het schema te zien is wordt het pand steeds meer waard, en de bewoners steeds welvarender.

Daniël Pietermaat, eigenaar vanaf 1783, was zo'n puissant rijke bewoner. Bij zijn overlijden in 1822 is er een boedelinventaris opgemaakt van maar liefst 36 pagina's, iets waar zeker nog eens een artikel aan gewijd moet worden. Dat het ondanks zijn riante vermogen niet erg goed met hem ging aan het eind van zijn leven, blijkt uit het feit dat er na zijn overlijden nog een grote apothekersrekening openstond -over het jaar 1821 moest nog maar liefst fl 36,05 worden betaald.

Het is onbekend hoe lang Anthonie Hodenpijl de Deken van het Anthonisgilde is geweest. Hij had zijn aandeel in De Witte Leeuw afgestaan aan zijn zuster Johanna Hodenpijl en haar echtgenoot Gerrit Sam, koopman. Die bouwden in 1710 de gewezen brouwerij om tot een distilleerderij.

Nieuwsbrief, St. Anthonis- of Arbeidersgilde, anno 1465

Zakkendragers Schiedam

no. 7: 10 januari 2013, 3^e ed 30 juli 2013

Brouwerijen in de stad Schiedam van 1500 tot 1750

Inleiding

Bier was sinds de middeleeuwen de volksdrank, zelfs kinderen dronken bier. Dat was gezonder dan water uit de grachten. Uiteraard was dat bier minder sterk (2%, het z.g. dunbier), anders van smaak dan de gehopte pilsener (5%) die we thans kennen. Als smaakmaker werd toen een kruidenmengsel 'gruit' gebruikt. Ook daar werd belasting over geheven, net als op het bier zelf. Vòòr 1650 werd het bier vooral van brouwerijen uit Delft betrokken. Dat was van goede kwaliteit en gepakt in vaten. Die kwamen per trekschuit via de Schie en moesten door dragers van het Anthonisgilde worden gelost. Schiedam heeft in de periode 1500-1750 diverse brouwerijen gekend. Maar het aantal was op de vingers van een hand te tellen. Het haalde het niet bij het grote aantal branderijen van ruim 200 dat Schiedam in de bloeitijd van de jeneverproductie kende.

De Brouwerijen in Schiedam waren in handen van regentenfamilies die een prominente positie in de stad bekleedden. In de Stadsregering waren ze burgemeester, schout, schepen of vroedschap. De brouwerij De Witte Leeuw, lag gezien vanuit het zakkendragershuisje aan de overkant van de Colck (van de sluis), maar stond in de boeken als 'gelegen aan de Dam'. In 1661 werd deze brouwerij door de gebroeders Hodenpijl gekocht en in 1677 door zoon/neef Joan Hodenpijl overgenomen. Ook hij was een burgemeester. Andere brouwerijen van naam waren De Swarte Leeuw, gelegen over de Haven (Elsensteeg) en De Werelt op 't einde' van de Gooistraat (Hoogstraat; Taansteeg, Rode brug). De vermoedelijk oudste brouwerij De Witte Lelie (1566) gelegen aan het Marktveld, was in 1653 door de brouwers van De Witte Leeuw (Hendrik van der Heijm, raad en vroedschap) en De Swarte Leeuw (Hugo van Bleijswijk, capitein der schutterij) opgekocht en voor de eerstkomende 50 jaren als brouwerij uitgeschakeld (door beding aan de volgende koper dat er 50 jaar lang geen brouwerij werd gevestigd). Daarom voortgezet als lakenververij, maar in 1694 heel slim opgestart als branderij. Dat was tenslotte geen brouwerij. Een brouwerij van naam bezat tevens een eigen mouterij.

Biersleper met op de achtergrond een brouwerij

vdPoest de Middeleeuwen: In 1514 wordt door Schiedam verklaard, dat er in de stad 470 huizen zijn, 6 priesterhuizen, 1 mannenklooster, 3 vrouwenkloosters en een bagijnhof Van deze geestelijke Stichtingen wordt gezegd, dat zij „brouwen ende maicken lyndelaickenen gelijk die waerlicke luyden”; waeren oock tenzelve tijden brouwers, dewelcke goede neringhe hadden van der brouwerije. (ze brouwden en maakten lakens als de echte brouwers en wevers)

Er zat veel geld bij deze brouwers, want ze traden vaak als geldschieter op. Dat ging tegen een waarborg, het huis van de schuldenaar. De bedragen voor een huis lagen in de orde van 100 tot 1.000 carolus guldens. Huizen op stand, zoals op de Lange Haven, waren nog duurder, tot wel 5.000 guldens. Ook een brouwerij werd soms als waarborg gebruikt en was minstens 6.000 carolus guldens waard. De rentevoeten van die leningen lagen rond de 4%.

De registratie daarvan gebeurde in z.g. 'giftboeken'. Daar werden schuldbrieven, hypotheeken en vastgoed overdrachten (giften) opgetekend. Die boeken hebben de historie van de Schiedamse brouwerijen geleverd. Dan zien we ook familiebanden met Delftse brouwers.

Rond 1700, toen het Anthonisgilde een eigen gildehuis kreeg, kunnen we in Schiedam slechts een drietal grote brouwerijen aantreffen. Er waren nog wel andere brouwerijtjes, zoals bij de Vlaardingerpoort en in het Anna Zuster Convent, maar die hadden minder betekenis. Rond 1550 werd een brouwerij naar zijn eigenaar genoemd, zoals de brouwerij op de Markt van Maerten Thielmansz. Gemakshalve noemen we de brouwerijen steeds bij hun latere meest bekende naam, hier De Witte Lelie. In de nabijheid van een brouwerij treffen we meestal ook een herberg aan.

Brouwerij **De Witte Lelie**, gelegen aan het Marktveld met ten Noorden de **herberg Dordrecht**. Het eerste bestaan van de (Witte) Lelie treffen we aan in 1566, wanneer Maerten Thielmansz. een brouwerij op het Marktveld koopt. Strekkende tot aan de Schie. De vorige brouwer Jacob Pietersz. Veenlant (tevens burgemeester) is dan net overleden. De brouwerij bestond dus reeds eerder. Een herberg De Dordrecht lag er naast. Daar was de herbergier Heijndrick Aertsz. 1601†
De brouwerij de Lelie verandert vaak van eigenaar en ook van naam. De 8e voorlopig laatste brouwer is Jacob Jeronimusz. de Leuteringh van 1642 tot 1650 (overl.); de brouwerij droeg toen de naam: **De Witte Leeuw met de staf** Dat was tevens het einde van de brouwerij. Door het genoemde beding van 50 jaar geen brouwerij, kwam er een linnenververij van Aert Weijmants, oud schepen, 1653 1670 (overl.), die door de volgende eigenaren werd voortgezet.

Brouwerij **De Witte Leeuw**, gelegen op de Dam, bij de sluis, nabij zaten meerdere herbergen. **Arent Doesen** was de eerst bekende brouwer, tevens burgemeester, van 1560 tot 1582†. Buurman Arent Danckersz. heeft in 1571 aan hem verkocht de achterste helft van een huis en erf genaamd **het Keijserijck** achter op de Schie, belend ten N: Arent Doesen voorn. met de brouwerij en ten O: Arent Doesen met huis en erf. Het huidige pand Dam nr 4 heet nog steeds **Kijzerrijk**. De weduwe hertrouwde 1582 met Pieter Claesz Pesser, die aldus brouwer in de Witte Leeuw werd, maar ook al eigenaar was van een **Potterij en Teerstooft**, aan de overkant van de Schie. Toen Pieter overleed in 1619 werd de brouwerij verkocht aan Allert Cornelisz. Cleijwech die tot dan toe brouwer in de Swarte Leeuw was geweest. Die werd voortgezet door Adriaen Jorisz Beijes. De Hodenpijlen kochten 1655 ook een zekere azijnplaats, genaamd **de Teerstooft** aan de andere kant van de Colck. Tot de brouwerij op de Dam behoorde een woning, waar Joan Hodenpijl woonachtig was. Zoon Anthonie woonde Lange Haven 107 (Gatenburg geheten) en bouwde daar een branderij.

Brouwerij **De Winthont**, gelegen Gooistraat naar de (Lange) Haven toe, nabij de **Roode brug**. Ook deze brouwerij heeft vele namen gekend. Vòòr 1625 geheten **De Aecker**, van Dirk Ariensz Cuijper. Daarna **De Werelt**, of anders **De Twee Climmente Leeuwen**, van Pieter Niessen die in 1640 failliet ging. Vervolgens **De Hasewint** met brouwer kapitein Adriaen Boschman tot 1650 en als laatste geheten **De Windhont**, te beginnen met brouwer kapitein Isaac Elsevier. De Aecker was niet alleen brouwerij, maar ook mouterij en azijnplaats, met bijbehorend dubbel woonhuis. De 7^e brouwer in De Windhont was Isaac Vroomans, constschilder. Hij wordt in de geschiedboekjes vaak als enige genoemd, terwijl hij slechts 3 jaar van 1685-1688 brouwer is geweest (erfenis). Daarna overgenomen door Gillis de Hoij die hem uitbreidde tot branderij. Korte duur, hij overleed al in 1690. Jan Braam de Jonge maakte er toen weer een brouwerij van tot 1705†.

Brouwerij **De Swarte Leeuw**, gelegen over de Haven (Elsensteeg) tot aan de Westmolenstraat. De brouwerij heette in 1605 nog **Het Hellebaert**, van brouwer Dirck Dircxz. Vuijtenbrouck. Hij woonde eerst (koop 1591) op de Dam (nu nr.10). Toen Adriaen Jorisz Beijes in 1619 volledig eigenaar werd, heeft hij die omgedoopt naar **De Swarte Leeuw**. Een volgende brouwer Hendrik van der Heijm (1655-1670) was woonachtig op (huidig) **Lange Haven 97**, het pand van voormalig Interbook. In 1688 werd de brouwerij gekocht door Carel Bosschaert, burgemeester en reder, tevens eigenaar van een belendende haringplaats. Haringvisserij maakte allengs plaats voor de lucratievere branderij. Hij overleed in 1724†. Zijn woning stond ook op de Lange Haven, huidig 103.

Nieuwsbrief, St. Anthonis- of Arbeidersgilde, anno 1476

Zakkendragers Schiedam

no. 8: 25 januari 2013

Branders en distillateurs, jonge en oude jenever

Jenever is een sterk alcoholische drank, maar mag alleen jenever heten als er iets van **jeneverbes** in zit. Tegenwoordig is door Europa ook bepaald in welk gebied jenever geproduceerd mag worden, c.q. jenever mag heten. Dat is: Nederland, België, stukje Noord Frankrijk en stukje Duitsland.

Bovendien moet het alcohol gehalte in NL **minstens 35% alc** zijn. Zit er maar 30% in, dan mag het geen jenever heten en staat er bijvoorbeeld 'borrel' op het etiket. Uitzondering zijn weer de vruchtenjenever, waar jeneverbes de smaak van de vruchtenmelange zou verknoeien. Op het etiket van jenever komen we allerlei termen tegen die kwaliteit suggereren, maar bij nadere beschouwing nauwelijks betekenis hebben. Dubbel gebed, dubbel overgehaald, twee manieren om te zeggen dat ze twee maal over een kruidenmix (zouden) zijn getrokken. Kruiden van 'beien' of bessen. 'Gelagerd op fust' moet wel op waarheid berusten.

De belangrijkste standaardvragen tijdens een excursie waar we hieronder nader op in gaan zijn:

- Wat is het verschil tussen jonge en oude jenever?
- Is korenwijn ook jenever?
- Wat is het verschil tussen een brander en een distillateur?

Pro Memorie: destilleren en destillieren zijn synoniemen, waarbij destilleren duidt op de Engelse oorsprong van het woord, to distill en pot still. In Schiedam spreekt men van distillateurs. Er bestaat nog steeds een '**gilde**' (thans Productschap Gedistilleerd en Dranken) van branders en distillateurs, ooit opgericht in **1690**.

De term 'oud' suggereert dat de jenever een aantal jaren op vaten gelagerd is, zoals dat bij whisky het geval is. Maar bij jenever is er een geheel andere verklaring. Dan gaat het om de manier waarop de alcohol geproduceerd is: volgens de oude of de nieuwe destillatiemethode. Met de nieuwe methode wordt dan de kolom- of schoteldestillatie bedoeld, waarmee 96% zuivere en tevens neutrale alcohol kan worden verkregen. Die rond 1890 ontwikkelde industriële methode werd ook bij de jeneverbereiding ingevoerd.

Het mag duidelijk zijn dat de nieuwe alcohol veel goedkoper te produceren valt (1x destilleren, 96% alc) dan de oude alcohol (moutwijn, 3x destilleren, max. 70% alc).

Heden ten dage is deze zuivere alcohol afkomstig van bijvoorbeeld de Koninklijke Nedalco fabriek (Bergen op Zoom) en is dan een grondstof voor met name de **jonge jenever** bereiding. Maar ook voor andere spiritualiën, zoals wodka (neutraal) of vruchten'jenever' (20% alc). Zelfs de oude jenever worden nog tot een bepaald maximum met nieuwe alcohol bereid.

Brandersketels in distilleerderij	de Nolet Ketel 1	Pot stills at a whisky distillery

De '**oude jenever**' is dan de jenever zoals die vòòr 1890 werd geproduceerd door destillatie in de klassieke brandersketels. Daar wordt het basisproduct 'moutwijn' gestookt. Dat is nog geen jenever, omdat er nog

geen kruiden aan zijn toegevoegd. Op zijn minst moet er jeneverbes bij zitten.

In 1902 werd nog een poging gedaan de oude bereidingswijze te beschermen door een **Schiedams echtheidszegel** te introduceren. Dat heeft nauwelijks geholpen, maar het zegel bestaat nog steeds.

Ook dan hebben we nog niet de volledige verklaring voor het verschil tussen 'jong' en 'oud'.

Dat komt door de wettelijke regels, die bepalen wanneer een jenever jong of oud mag heten.

Als 'neutrale 96% alcohol met zuiver water wordt verdund naar 35%, is het nog steeds geen jenever.

Om toch de vanouds bekende jeneversmaak te proeven, kon er aan deze nieuwe alcohol een beetje moutwijn worden toegevoegd.

Warenwettelijk is **jonge jenever** dan een alcoholische drank met maximaal **15% moutwijn**. Met een hoger gehalte van **15 tot 50% moutwijn** mag een jenever al '**oude jenever**' heten. Die kunnen ook gelagerd zijn. Door het gebruik van kruiden en lagering kennen we wel minstens 300 verschillende oude jenevers.

De koningen en keizers onder de jenevers zijn **de korenwijnen en de moutwijnjenevers**. Die moeten **minstens 55% moutwijn** bevatten en minstens **3 jaar gelagerd** zijn. Daar zit dus minder dan 45% 'nieuwe' alcohol bij. Een bijzonder product is moutwijndestillaat (Notaris), 100% moutwijn zonder toevoegingen.

Het verschil tussen een brander en een distillateur is lastig te begrijpen. Immers een **brander** heeft zijn naam te danken aan het feit dat hij in een ketel de alcohol uit het beslag destilleert (stookt), maar in principe is hij slechts alcoholproducent en wel van de ambachtelijke moutwijn.

Een **distillateur** destilleert ook, maar dan om van de alcohol met zijn geheime recepten een smaakvol eindproduct te maken. In principe door destillatie over een kruidenmengsel. Dat is dan de 4^e destillatie. Soms destilleert hij helemaal niet meer en voegt hij slechts **kruidenextracten** en water aan de alcohol toe.

In vroeger tijden kon een brander tevens distillateur zijn, als hij zijn gestookte moutwijn verder tot jenever ging afmaken. Heden ten dage wordt een producent van 96% alcohol geen brander genoemd. Een distillateur is afnemer van zowel de industriële alcohol als de ambachtelijke moutwijn.

De kolom- of schoteldestillatie heeft een nadeel, dat tevens als extra voordeel kan worden beschouwd.

Een 96% alcohol is neutrale alcohol in tegenstelling tot moutwijn met de karakteristieke geur en smaak afkomstig uit de gekozen grondstoffen. Een mix van gerst, rogge en soms mais.

Het nadeel van zuivere alcohol is dat die karakteristieke geur en smaak weer moet worden toegevoegd. Het voordeel is dat nu ook van hele goedkope en stinkende grondstoffen zoals melasse na vergisting nog zuivere neutrale alcohol kon worden gemaakt. Aan deze alcohol valt de herkomst niet meer af te leiden.

Het mag duidelijk zijn dat je een gegist beslag van mout behalve in een ketel ook in een schotelkolom zou kunnen destilleren. Maar dat is dan twee maal geld verspillen. Het zijn dure grondstoffen en je raakt de aroma's kwijt.

Melasse is een afvalproduct van de suikerbietbewerking tot suiker. Alles wat nog vergistbare suikers bevat kan op deze manier tot alcohol worden gestookt. Het vooraf kostbare mouten is hier ook niet nodig.

Nedalco heeft zich naast melasse-alcohol later ook toegelegd op de productie van graanalcohol, waarbij de grondstof uit graan moet bestaan en nog wel herkenbaar is.

vdFeijst Geschiedenis van Schiedam Pag. 129: In Schiedam geven de jaren 1688-1697 een snelle vermeerdering van het aantal branderijen te zien. In de resoluties van de Weth van 8 maart 1690 lezen we: *'is gelesen een concept, keur en ordonnantie tot opregtingh van een gilde voor de Brandewijn branders en distelateurs deser stede, waarop sijnde gedelibereerd is goet gevonden en verstaan deselve gildebrief in alle sijne poincten en articulen te arresteeren, gelijk deselve gearresteert werdt bij de desen'*. Hiermede was de oprichting van een eigen gilde een feit.

P.S. daarmee was dit gilde een laatbloeier in de orde der Gilden, een ca. 20- tal te Schiedam, die al ruim twee eeuwen eerder waren opgericht.

Nieuwsbrief, St. Anthonis- of Arbeidersgilde, anno 1476

Zakkendragers Schiedam

no. 9: 12 februari 2013 (Robert Hijmans, gildeklerk)

Gildehuizen Zakkendragers in Nederland

Schiedam bezit het enige, in authentieke staat verkerende zakkendragershuis, dat bovendien nog voor publiek regelmatig wordt opengesteld. Het Anthonisgilde is daarbij het enige nog bestaande zakkendragersgilde dat op historisch verantwoorde wijze demonstraties verzorgt van het zakkendragerswerk in de 18e eeuw.

Schiedam, Oude Sluis 19	bouwjaar 1725
	Het Zakkendragershuisje dateert uit 1725. Dit pand verving het gildehuis van 1699, een oude branderij, dat op dezelfde plek stond. In de jaren 1970 gerestaureerd. Het huisje werd in 1931 door de gemeente Schiedam gekocht, met de bepaling dat het gilde, officieel: "Vereeniging van Zakkendragers", het gebruiksrecht zou behouden zolang er tenminste nog één ploeg (bestaande uit zeven man) van de zakkendragers het huisje zou gebruiken. In 1939 zakte het tal onder de 7 man en werden werkzaamheden gestaakt.
Delfshaven, Voorstraat 13	bouwjaar 1653
	De lage aanbouw aan het Kraanhuis staat bekend als het Zakkendragershuisje. Volgens de mooie gevelsteen dateert het Zakkendragershuisje aan de Voorstraat uit 1653. De luiklok staat op het Kraanhuis. Bij de restauratie van het pand in 1964 zijn in de zijgevel vier 17e eeuwse gevelstenen van elders afgebroken panden ingemetseld. In het Zakkendragershuisje/Kraanhuis was tot 2007 een tinnegieterij gevestigd.
Dordrecht, Mazelaarsbrug	bouwjaar 1647
	Dordrecht heeft twee zakkendragershuisjes. Het andere bij de Zakkendragerssteeg wordt bewoond. Hier het tweede gildehuis voor de korensjouwers. Het huisje waar het koren gemeten (gewogen) werd, is er nog altijd. Toen het Papenbolwerk in 1647 werd afgebroken, is aan het Koreneind bij de Mazelaarsbrug een nieuw Zakkendragershuisje gebouwd bij de Mazelaarsbrug, bij de rivier de Oude Maas. De zakkendragers werden dan ook Mazelaars genoemd. In mei 1950 werd het corps opgeheven.

Maassluis, Zuiddijk 11	bouwjaar 1765
	Zakkendragers- of Gildehuisje Van 1765 tot 1947 herbergde dit goed bewaarde pandje het Gilde der Zakkendragers. Boven de puibalk is een gevelsteen te zien met een baal sjouwende zakkendrager, gekleed in blauwe kiel, rode broek, zwarte kousen en klompen (?). Tevens de namen van de toenmalige bestuursleden van het gilde. Het luiklokje hangt boven het bovenste raam met klankbord. Het dobbelen of 'smakken' voor het werk gebeurde in een 'smakbak', die nog in het Gemeentemuseum is te zien bij de historische collectie.
Veere, Kaai 63.	bouwjaar 1649 en 1738
	 't Arbeidershuysken is één van die schitterende 17de eeuwse gevels langs de Kaai van Veere. Veere was een belangrijk handelscentrum speciaal voor de Schotse wol. De gevelsteen laat zo'n havenwerker zien, een Zakkendrager en de naam van het huis, 't Arbeidershuysken, suggereert dat dit huis vroeger bewoond werd door arbeiders. De twee wapens zijn van Zeeland en van de Heren van Borssele, de stichters van het plaatsje. Het huisje bezat een gevelsteen uit 1649, waarvan nu een replica in de gevel aanwezig is, In 1738 besloot het gilde de gevel te vernieuwen en het jaartal werd in de muurankers aangebracht.
Brielle, Maarland Nz. nr. 26.	bouwjaar 2003 (herbouwd)
	De geschiedenis van het zakkendragershuisje begint met het Maarlandse klokje dat in 1705 aangebracht werd aan de gevel van Maarland Nz. nr. 26. In 1762 werd het klokje verplaatst naar de overzijde, aan de gevel van een huisje op de hoek van de Nieuwstraat. Omstreeks 1800 hing er naast het uurwerk nóg een klok. Maar dan aan de zijgevel. . Omstreeks 1995 kwam de vereniging Maarlandbewoners op het idee om het 'Zakkendragers-huisje' te herbouwen.

Ook Franeker bezit een alleraardigst Korendragershuisje uit 1634, Eise Eisingastraat 28, gerestaureerd in 1924 en in 1975; zie deel -2.

Nieuwsbrief, St. Anthonis- of Arbeidersgilde, anno 1476

Zakkendragers Schiedam

no. 10: 21 februari 2013 (Robert Hijmans, gildeklerk)

Gildehuizen Zakkendragers in Nederland, deel-2

Schiedam bezit het enige, in authentieke staat verkerende zakkendragershuis, dat bovendien nog voor publiek regelmatig wordt opengesteld. Het Anthonisgilde is daarbij het enige nog bestaande zakkendragersgilde dat op historisch verantwoorde wijze demonstraties verzorgt van het zakkendragerswerk in de 18e eeuw.

Schiedam, Oude Sluis 19	bouwjaar 1725
	Het Zakkendragershuisje dateert uit 1725. Foto uit 1890. In de jaren 1991/92 uitwendig gerestaureerd. Rechts Cafe Billard Royal. Het huisje werd in 1931 door de gemeente Schiedam gekocht, In 1939 zakte het tal zakkendragers onder de 7 man (1 ploeg) en werden werkzaamheden gestaakt. In 1962 werd het huisje voor onbepaalde tijd verhuurd aan de filmer Jan Schaper. Hij organiseerde er vele discussieavonden. Op vrijdag 11 april 2008 is hij op 86-jarige leeftijd overleden te Delft. Crematie te Schiedam.
Dordrecht, Zakkendragers-straatje	1427, herbouwd rond 1700
	 In 1427 werd voor het eerst melding gemaakt van het Gilde van de Mase. Het Zakkendragers-straatje, tussen de Voorstraat en de Doelstraat, is het smalste straatje van Dordrecht. Het straatje wordt al eeuwenlang zo genoemd, omdat hier het eerste gildehuis van het Zakkendragers- of Mazelaarsgilde stond. Het stortte rond 1700 in en werd daarna met het oude materiaal herbouwd. De zakkendragers verzamelden zich hier wanneer er scheepsladingen gelost moesten worden in de Wijn- en Voorstraatshaven. De bewoners Peters en De Bruyn hebben met behulp van monumentenzorg ook de bel weer terug doen keren naar het zakkendragershuisje. Later werkten de sjouwers voor de korenhandel vanuit het tweede Zakkendragershuis bij de Mazelaarsbrug, bij de rivier Oude Maas. Dat bestaat nog. (zie deel -1)

Franeke, Eise Eisingastraat 28	bouwjaar 1634, gerestaureerd in 1924 en in 1975
	 Ook Franeke bezit een alleraardigst Korendragershuisje; Op 30 maart 1633 besloot de magistraat van Franeke in overleg met het zakkendragersgilde om het oude tol- of taxhuis, staande en gelegen over de voormalige vaart naar Roptazijl af te breken en een nieuw tolhuis te bouwen bij de brol, gelegen voor de haven of overslagplaats aan het plat (Zilverstraat Oost-zijde). Zes sierankers en vijf gevelstenen t.w. een grote met een zakkendrager/korenmeter, een met de letters T.A.K., een met het oude wapen van Franeke en twee met anno 1634.
Rotterdam, Nieuwmarkt, hoek Botersloot	bouwjaar 1759, 1940 gebombardeerd
	Het zakkendragershuis stond oorspronkelijk op hoek Lombardstraat en Meent, plaats van de latere Schotse kerk, daarna in den Houttuin, vanwaar men het in 1625 weer naar de Lombardstraat wilde verplaatsen, hetgeen echter niet door vriendschap werd goedgekeurd. In 1644 werd het Admiraliteitshof Nieuwemarkt deels als zakkendragershuis ingericht. Dit werd in 1759 afgebroken en nieuw opgebouwd. Bij het bombardement van 1940 verloren gegaan. Misvatting dat 'Delfshaven' het zakkendragershuis van Rotterdam zou zijn.
Gouda, Janskerk noordzijde	bouwjaar 1622
	Het gilde van de zakkendragers bezat een eigen kantoor dat in 1622 tegen de noordzijde van de Janskerk was gebouwd. De verdeling van de opdrachten vond elders in de stad plaats. Het vervoer van turf werd tot 1623 verdeeld op de Turfbrug en daarna bij de Prinsenbrug. Het vervoer van graan werd tot 1623 verdeeld op de Noodgodsbuig en daarna op de Remijnsbrug. De verdeling van de opdrachten werd door het lot bepaald: wie met dobbelen de hoogste ogen gooide, kreeg de opdracht. Bij de turfdragers werd het werk vanaf 1683 bij toerbeurt verdeeld (Hulshof, Ambachtsgilden, 1996, 106). Kraamvrouwenportaal en rechts daarvan het zakkendragershuisje door Cornelis Springer (1863)

Nieuwsbrief, St. Anthonis- of Arbeidersgilde, anno 1476

Zakkendragers Schiedam

no. 11: 22 maart 2013 (Robert Hijmans, gildeklerk)

Inrichting Zakkendragershuisje Oude Sluis

Het zakkendragershuisje, Oude Sluis nr. 19, Schiedam.

Citaat: Wat gebouwd is, is een alleraardigst pand dat in de monumentenlijst van Schiedam wordt omschreven als een 'eenvoudig rechthoekig gebouw met op het tentdak een houten klokkentorentje, waarop windwijzer'.

Het oorspronkelijke interieur was in 1938 nog intact en het is een gelukkige omstandigheid dat in het **Schiedams Volksblad** van 19 april een gedetailleerde beschrijving is opgenomen. Aan deze ontleen we het volgende:

Op de begane grond is een hoek afgeschoten. en voorzien van een loket, ingericht tot een kantoortje voor de gildesecretaris (commissaris).

Er is een lessenaar, sinds 1725 onveranderd gelaten. Verder bevindt zich op de parterre een wachtlokaaltje waarin de dragers die veraf woonden en dus eventueel het klokje niet zouden horen, op werk bleven wachten.

In het midden stond een grote kachel, daaromheen zijn banken geplaatst, die er thans nog staan. Naast dit lokaal, waarvan de deur met grote letters het opschrift 'alleen voor leden' draagt, is het ladder- en plankenhok. Het gilde zorgde en zorgt er nl. voor dat z'n leden voorzien zijn van de voor hun werk benodigde attributen. In het portaaltje staat de speciale dobbeltafel met banken erom heen.

De dobbelstenen worden boven bewaard, dwz de laatste twee paren die het Gilde bezat. Kwajongens hebben juist vorige week het eerste en mooie paar - grote ivoren stenen, met een waarde van 14 a 15 gulden - weggehaald en in de Schie gegoooid.

Boven, dat is op de eerste etage allereerst het kantoor van de hoofdlieden, waarin zich voor ieder der vier hoofdlieden een lessenaar bevindt. In een hoek van het kantoor is een kast met een daarin bevestigde brandkist. Op de eerste etage bevindt zich verder nog een lokaal met rekken, waarop de zakken die in de Kolk gespoeld waren, werden gedroogd. De tweede etage is ingericht als werkzolder voor het repareren van planken en zakken. Op deze etage is ook een bergplaats voor nieuw materiaal. De derde etage is de toren zolder, vanwaar men reeds een prachtig uitzicht heeft op de schilderachtige stadswijk aan de Schie. Een tweetal uitgesleten ladders leidt van hier naar het torentje. In het torentje hangt een klok en er op staat een vergulde windwijzer in de vorm van een sjouwende man, een zakkendrager. Vanaf dit torentje kan men tot ver in de omtrek zien.

De windwijzer staat nog steeds op het torentje.

De oude klok (†1986)

de trechter van de smakbak

In 1834 moet het huidige torentje geplaatst zijn, zo is af te leiden uit een koperen plaat aanwezig in het Nationaal Gedistilleerd Museum (thans Jenevermuseum), en waarop staat vermeld: 'Deze toren is gesticht den 22 october in den jare 1834 door de onderstaande fungerende Hoofdlieden'... *(einde citaten Volkskrant)*

De voormalige klok van het zakkendragershuisje. (1^e verdieping naast de trap aan het plafond)

Tekst: De klok die hier hangt, is de originele klok, die van 1725 tot 1986 in de toren hing en dag in dag uit de zakkendragers opriep voor het werk. De klok verloor zijn klank en moest vervangen worden.

De nieuwe klok met het jaartal 1986 en gegoten bij Petit & Fritsen te Aarle-Rixtel is op 27 maart 1986 in de toren gehangen.

De klok is geschonken door de Bondsspaarbank te Schiedam op initiatief van de heer K. van de Geest.

De geldkist of de Bussche

De geldkist bevindt zich in het kantoor van de hoofdlieden, in een kast, stevig op de vloer verankerd. Jarenlang is de sleutel van de kist 'kwijt' geweest. Althans de sleutels die erbij lagen bleken er niet op te passen. Ook al jarenlang werd overwogen een sleutelmaker er op los te laten, om de kist te openen en de geheime inhoud te onthullen.

Op zaterdag 26 januari 2013 is 'het wonder geschied'. Enkele bezoekers deden weer een poging de kist te openen, maar deze keer met succes. Het sleutelgat bleek bovenop de zitting verborgen achter een lipje. Het sleutelgat aan de voorkant was nep (folie). Met de grootste van de aanwezige sleutels werd de kist geopend. Inhoud:

- Een geldzak met opdruk **Z.D. GILDE**. Afm 30 x 49 cm, sluitkoord
- Een **Kasboek** over het jaar 1912 en 1913.

Doorgenummerde bladen, Links Fol. Rechts nummer; Boven: Maand...19..; Onder: Transporteeren.

Fol.	Maand19...						1	
	1912	Ontvangsten				1912	Uitgaven	
8	Januari	Busgeld	85.20		8	Januari	Wekelijkse kosten	2.=
		Luigeld	1.25				Ziekegeld G. Verwol	3.=
							Ziekegeld G. Vermeulen	3.=
15	Januari	Busgeld	67.70				Maken van Notulen	5.=
		Luigeld	1.40				Rekening v Waart	24.35
							Kamer en zakkenzolder opgeruimd	1.=
			totaal jr				Overlijden C. Klein	30.=
	na fol. 8	blanco pag's	4904.95					

De inkomsten over het jaar 1912 bedroegen **f 4904.95**. De uitgaven **f 4656.44**. Batig saldo **f 248,51**

Nieuwsbrief, St. Anthonis- of Arbeidersgilde, anno 1476

Zakkendragers Schiedam

no. 12: 5 april 2013

De Korenbeurs, opkomst en verval

Vergeefs zul je in de annalen van Schiedam naar 'de Korenbeurs' zoeken. Het gebouw was Beurs of Koopmansbeurs geheten. Tegenwoordig echter bekend als de Korenbeurs.

Korenbeurs foto 1954

Korenbeurs foto 1964

De Korenbeurs is een schepping van de in Rotterdam wonende architect Carlo Giovanni Francesco (Jan) Giudici uit 1792. (ook van het nieuwe Sint Jacobs Gasthuis 1787, thans Gemeentemuseum). Het is een rechthoekig gebouw in Lodewijk XVI stijl, rond een binnenplaats. Deze is later overdekt. Het gebouw heeft een zandstenen voorgevel met monumentale toegangsdeuren. In de Korenbeurs werden moutwijn, alcohol en granen verhandeld, waar de branders verplicht werden hun moutwijn te verkopen en wel door de uitsluitende tussenkomst van Schiedamse makelaars.

Voorheen deden de handelaren dat in de open lucht, op een aangewezen plaats. Tussen de Blauwe en de Groene Brug, dat is tussen de brug tegenover de oude vismarkt en de brug tegenover de Westmolenstraat. Bruggen in Schiedam werden met een eigen kleur aangeduid en geschilderd.

Als de handel gepleegd was, betekende dat weer werk voor de dragers van het Sinte Anthoniusgilde.

vdFeijst: Reeds in 1718 had de handel in moutwijn zulk een omvang aangenomen, dat een speciale maatregel voor de goede gang van zaken nodig was, te weten de oprichting van een eigen beurs. Op 19 maart zien we een resolutie van burgemeesters: *'De heeren hooftluijden en deken van het Brandersgilde versoucken ten dienste van de Stookerije datter een Beurs omtrent het Hoff van Holland mogte werden gehouden tussen 12 uuijren op de middag en dat de respective makelaars dezer stad gehouden zouden wezen zig aldaar op die tijd te laten vinden.* (het Hoff van Holland was een herberg, nabij de bocht Lange Haven-westzijde/Korte Haven. De Schiedamse makelaars worden op het stadhuis door burgemeesters geordonneerd, dat zij *op de middag tussen 12 en 1 uijren haar zullen hebben te vervougen tussen de blaeuwe en groene brugge en aldaar op die tijd van de branders de moutwijnen te moeten koopen, en op geen andere tijden te mogen koopen als bij groote noodzakelijckheyd*'.

De bouw van de (nieuwe) Sluis (1778-1779)

14-11-1776	Burgemeesters brengen rapport uit inzake het herstel van de sluis in de Dam. Zij stellen voor een nieuwe sluis aan te leggen, zodanig dat de Schie en de (Lange) Haven "vereenigt zoude kunnen worden". Deskundigen van buiten de stad zullen de zaak onderzoeken.
1780	De oude, kapotte sluis in de verbinding Korte Haven Schie, wordt dichtgegooid nu de nieuwe sluis gereed is. De brug over de Schie bij het Zakkendragershuisje wordt verwijderd omdat deze overbodig is geworden.

timpaan met Hermes en Neptunus

foto (nieuwe) Sluis 1864

De bouw van de Korenbeurs kon pas gebeuren nadat er in 1778/79 een nieuwe sluis was gebouwd en de oude sluis in 1880 was gedempt. Op die vrijgekomen plek kwam het beursgebouw.

De bouw van de Korenbeurs (1792); de brand (1840) en herstel, het verval (1918) na ruim 100 jaar.

10-11-1783	De vroedschap besluit om het "plein of leedige grond der oude gedempte Sluys" te vergroten door drie belendende percelen af te breken omdat anders het ontwerp van Bol'Es voor de bouw van een korenbeurs niet uitvoerbaar is. Hij wordt verzocht op basis van het grotere bouwterrein een nieuw plan en een kostenbegroting te maken.
21-2-1786	De vroedschap keurt het ontwerp voor een nieuw te bouwen Beursgebouw (Giudici/Rutger van Bol'Es) goed, waarna het werk wordt aanbesteed.
13-11-1786	Aanbesteding bouw van de beurs.
18-12-1786	De vroedschap machtigt burgemeesters met architect Guidici te onderhandelen over diens declaratie. Moet op de goedkoopste wijze!! Onbekend of dat gelukt is.
20-9-1790	De vroedschap besluit om op de Beurs een torentje met een uurwerk met een klok aan te laten brengen "slaande het geheele uur vol uit en op het halve uur een slag".
2-9-1840	De Beurs wordt door brand verwoest (en in oorspronkelijke vorm herbouwd).
1870	De Schiedamse graanbeurs heeft alleen betekenis voor de moutwijnindustrie. Als deze in verval raakt betekent dit ook dat de Schiedamse graanbeurs aftakelt.
4-6-1918	De Beurs wordt aan zijn oorspronkelijke bestemming, de graanhandel, onttrokken.
1959	De Korenbeurs in gebruik als tafeltenniscentrum
5-1-1967	Er wordt een 'teach-in' (openbaar debat) gehouden in de Korenbeurs. Burgemeester Harm Roelfsema verdedigt hier voor het Brandersbuurtcomité het beleid rond de 'Schienoko'-plannen voor (de sloop van) de Brandersbuurt. Hans de Ridder, met filmer Jan Schaper, zijn belangrijke woordvoerders van het comité.
2001-2004	Avontuur met Jan des Bouvrie, dependance van Het Arsenaal, weer verkocht 2009
28-06-2012	Heropening. Kunstcentrum, brasserie, etc. Acht jaar lang stond het pand leeg.

Nieuwsbrief, St. Anthonis- of Arbeidersgilde, anno 1476

Zakkendragers Schiedam

no. 13: 25 juli 2013

De Teerstooft, locatie werkplaats; naburige Pottenbakkerijen

Waar stond De Teerstooft dan?

Het zakkendragershuisje (zdh) ligt op de Oude Sluis, nr. 19 om precies te zijn. Maar daar niet alleen, om de hoek waar de voordeur is, is het zdh gelegen aan Achter de Teerstooft. Dat is een historisch gegroeide straatnaam. Ooit heeft daar in de buurt een Teerstooft gestaan. Een Teerstooft is een werkplaats die doorgaans bij een lijndraaijerij (touwbaan) behoort. Om de touwen te teren. Deze Teerstooft had echter een algemenere en bredere functie.

De eerste vermelding in de giftboeken (het vroegere kadaster) dateert van 1566. De Teerstooft was toen in handen van twee eigenaren: **Willem Willemsz. Swart** en **Jan Jansz. Houck**. Zij woonden er naast, elk in een eigen huis, met een erf en met een tuin.

Waar de Teerstooft precies heeft gestaan is anno 2013 nog steeds een gedeeltelijk raadsel. Maar er is meer. Onder de Raem lagen enkele pottenbakkerijen, eveneens voorzien van een stoof of teerstooft.

De 'echte' Teerstooft noemen we dan De Teerstooft.

In de literatuur vinden we daarover de volgende aanwijzingen.

vd Feijst Schiedam pag 117

Een teerstooft behoorde tot de gewone uitrusting van de lijnbanen en was dus in de stad geen uitzondering. Het touwwerk werd door onderdompeling in een ketel gevuld met warme houtteer geconserveerd. De ruimte, waarin het proces plaats vond, was de stoof of teerstooft.

Een van de stoven is in een straatnaam blijven voortleven: de stoof, die **over de Schie** stond en die de naam heeft gegeven aan de 'Steech achter de teerstooft', thans bekend als Achter de Teerstooft. Een lijnbaan lag hier echter niet en vermoedelijk stond de inrichting ten dienste van hen, die wel een baan, maar geen eigen stoof bezaten. De stoof is te localiseren op **het vierde huis**, gerekend vanaf het Zakkendragershuisje naar de Dam toe. Aan de achterzijde van de stoof stond een pakhuis. [112] In de vorige eeuw (19^e eeuw) was daar een soepkokerij in gevestigd en vond daar de uitdeling van soep aan armen plaats.

comment: Bedenk wel, dat het zdh pas in 1725 gebouwd is, terwijl De Teerstooft er al twee eeuwen eerder stond.

Heeringa 1600 pag.27

Een leerzame gift is verder die van 23 Februari 1572; waarbij Jan Jansz. Houck eigenaar wordt van de helft van de teerstooft, staande op de Verbrande Erven en uitkomende aan de Schie. Deze teerstooft van (Neeltgen Gerritsdochter, weduwe van) Jan Jansz. Hoek dient tientallen van jaren om de ligging van sommige panden nader te bepalen; van lieverlede wordt de naam van den eigenaar weggelaten en beschouwt men Achter de Teerstooft als een straatnaam 59), terwijl de naam Verbrande Erven een engere beteekenis krijgt, en die van Diefhoek in onbruik geraakt.

comment: Jan Jansz. Houck was reeds voor de helft eigenaar en werd in 1572 vol-eigenaar, door het overlijden van zijn mede-eigenaar Willem Willemsz Swart. Zelf overlijdt hij een jaar later in 1573 zodat zijn weduwe Neeltgen Gerritsdochter dan de vol-eigenaar wordt.

Als we kijken naar de bezitters van de Teerstooft door de jaren heen, zit daar een interessant verloop in. Het waren vaak magistraten (burgemeesters, schout, vroedschap) die dergelijke werkplaatsen in

bezit hadden. Hetzelfde geldt overigens voor brouwerijen, eveneens in handen van rijke families.

Eind 16^e eeuw was er nog sprake van **'de Teerstooft van Neeltgen Gerritsdr.'** eventueel aangevuld met **'wed. Jan Houck'**, zo in de boeken vermeld vanaf 1573, nadat haar echtgenoot overleden was, tot minstens 1596. De Teerstooft was toen gelegen 'op de Verbrande Erven'. Nog niet 'op de Schie' of iets dergelijks (De Kolk).

Cornelis Cleijwech, brouwer in de Witte Leeuw, kocht in 1638 van de weduwe Aeffgen Jansdr. de Teerstooft die tot dan toe in handen was geweest van Frans Jacobsz Brasser. Laatstgenoemde was tevens een belangrijk burgemeester. Er was sprake van **'een zekere teerstooft'** met een huis en erf gelegen op de Schie. Die aanduiding moet dan ruim gezien worden.

Achter de Teerstooft

Het verlengde van de Sint Pietersteeg, gezien vanaf de Dam, liep achter de Teerstooft langs en kreeg de aanduiding 'steeg achter de Teerstooft'. Tegenwoordig officieel 'Achter de Teerstooft' geheten. Die straat loopt met een haakse bocht door tot de Raam, voorheen een gracht. De bocht lijkt particulier terrein, maar is openbare weg. Het stukje naar de Schie toe waar vòòr de sloop van de Brandersbuurt eind jaren 70 nog huizen stonden, was onderdeel van de Prinsensteeg.

In de 16^e eeuw was er in het gebied achter de Dam, geheten de Diefhoeck, nog weinig bebouwd. Er stond een enkel huis met veel grote tuinen. Hoewel tussen 1650 en 1700 er flink gebouwd werd, moeten we bedenken, dat de huidige bebouwing zelden dezelfde is als uit 1700. De meeste oude huizen die we nu kennen zijn pas na 1850 neergezet. Grofweg ter plaatse van de oude behuizing, dat nog wel. Of op kaal terrein, het erf of de tuin behorende bij een woning.

Pottbakkerijen in het gebied onder de Raam

De Teerstooft was niet de enige stoof in de Diefhoeck of Verbrande Erven. Er was in Schiedam ook een bloeiende pottenbakkersindustrie, staande in het gebied onder de Raam. De eigenaren van de belangrijkste 'Potterij en stoof' werden met naam genoemd. Lange tijd was er sprake van een driemanschap van eigenaren: twee waren er de investeerders en de derde de echte pottenbakker. **Pieter Claesz. Pesser**, brouwer (Witte Leeuw), had in 1682 een aandeel in de Potterij van **Andries de pottenbakker**. Deze stond rond 1570-1597 in de boeken; daarna kwam Jan Andriesz de pottenbakker 1597-?; ... Pieter Arijensz. pottenbakker 1623 -1633†; Cornelis Jansz. pottenbakker 1633 - 1641†. Aangrenzend heeft daar nog een andere pottenbakkerij gestaan, die van Pieter Sieren. Na zijn overlijden (1633) werd zijn grond (lege erf) opgekocht en toegevoegd aan de eerstgenoemde pottenbakkerij.

Er werd soms ook wel van een **'potterij en teerstooft'** gesproken. Vergissing of multifunctioneel gebruik? Die stoof lag dus enkele tientallen meters van De Teerstooft verwijderd. Dat kan ook een reden zijn geweest om aan te geven welke stoof bedoeld werd: de Teerstooft van Neeltgen Gerritsdr. Een andere Cornelis Jansz., pottenbakker had in 1581 ook een potterij op de Verbrande Erven. Hij

verhuisde 1586 naar de Dam bij de (oude) Vischmarkt waar zijn pottenbakkerij zich uitstrekte tot de Haven. Deze Cornelis Jansz. is overleden in 1609. Zijn weduwe nam de pottenbakkerij over.

De Teerstooft gesplitst eigendom

De Teerstooft was niet alleen een stoof, maar tevens de naam voor het huis, het erf en het verdere grondgebied, vaak als tuin aangeduid. Een tuin van Neeltgen Gerritsdr., belend de Teerstooft, werd in 1581 door haar van de hand gedaan. Buurman **Pieter Cornelisz.**, werd de eigenaar, maar zonder de aanduiding Teerstooft. Inmiddels woonde ze zelf op de Gooistraat bij de Overmaassesteeg.

De Teerstooft ooit is opgesplitst geweest en in verschillende handen terecht gekomen.

Voornoemde Cornelis Cleijwech werd na zijn overlijden (1640†) in de brouwerij De Witte Leeuw opgevolgd door Johan van Eck.

In 1648 verkocht deze Johan van Eck, namens de weduwe Cleijwech, een gedeelte van de Teerstooft aan **Pieter Claesz. metselaar**. In de giftboeken staan ook de afmetingen vermeld: 14 roeden 0 voeten. Dat is ongeveer 53 meter. Dat geeft aan hoe groot het grondgebied in de lengte was; helaas niet in de breedte. maar O en Z stond verkopers verdere huis (en erf). Ook de prijs geeft een indicatie van de verhouding in grootte, 175 gulden versus 450 gulden voor het andere deel, waar wed Cleijwech bleef wonen.

68. 24-06-1648. **Johan van Eck** oud schepen gehuwd met Maria Coij weduwe Cornelis Cleijweg verkoopt in die kwaliteit **Pieter Claesz. metselaar** een gedeelte van zijn huis en erf genaamd **de Teerstooft** gelegen aan **de westzijde van de Colck** beneden de sluis, beginnende van het noordeinde van de voorsz. Teerstooft in de lengte van 14 roeden voeten, belend N het huis van Maertgen Cats en O en Z verkopers verdere huis en W zekere steeg of 's-heren straat, voor 175 gld in gereed geld ontvangen.

Die zekere steeg zal de steeg Achter de Teerstooft zijn. Johan van Eck behoudt het grootste deel van de Teerstooft met huis en erf liggende op de Schie of de Kolk, ten oosten van wat hij verkocht heeft. Tevens zijn woning, want de brouwerij (Witte Leeuw) met woning was in 1644 verkocht aan Hendrick van der Heijmen.

In 1655 is **Maria Coij**, weduwe Cleijwech, alsook haar tweede echtgenoot Johan van Eck overleden en verkopen de erfgenamen Cleijwech het andere gedeelte van de Teerstooft, dan zijnde een azijnplaats.

36v. 15-05-1655. Dezelfden verkopen Pieter Beijs raad en vroedschap en Johan Leendertsz. van der Burch tezamen zekere **azijnplaats**, huizinge en erf genaamd **de Teerstooft** gelegen op de Schie bij de kolk van de sluis, belend **N en Z Abraham van Cleef** tegenwoordig burgemeester, strekkende voor van de straat tot achter aan 's-heren steeg uitkomende op de Verbrande Erven, alles volgens de oude waarbrieven, daarvan de jongste is van 24-07-1638, voor 450 gld in gereed geld ontvangen.

Abraham van Cleeff (sr) bezit vele panden, zodat hij hier zowel ten N als ten Z buurman kan zijn.

In 1655 komt de Azijnplaats genaamd de Teerstooft in handen van Pieter Beijs en Johan Leendertsz. van der Burch, brouwers in de Witte Leeuw. In 1661 kopen deze het ander gedeelte, eveneens geheten de Teerstooft, van Pieter Claesz. metselaar.

Zo is in 1661 de Teerstooft weer in één hand, weliswaar van een duo, gekomen. Het wordt doorverkocht aan de gebroeders Hodenpijl. En in 1677 aan de volgende generatie, Jean Hodenpijl, die weer de vader is van Anthonie Hodenpijl (de Deeken van het Anthonisgilde). Verder dan 1706†, het overlijdensjaar van Jean Hodenpijl, gaat dit onderzoek niet.

Azijnplaats

Azijn is een levensmiddel dat ontstaat wanneer gegiste producten verzuren door de juiste bacteriën. Als bij de rijping van wijn lucht in het vat komt, kan de alcohol worden omgezet in azijnzuur en ontstaat wijnazijn. Azijn is chemisch gezien een oplossing van 4 tot 15% azijnzuur met geur- en smaakstoffen.

Natuurazijn wordt traditioneel bereid met de azijnzuurbacterie *Acetobacter*, deze zit van nature in hout. Om dit proces plaats te laten vinden worden alcoholische dranken over houtkrullen gecirculeerd bij 30-35 °C. Oude wijn kan als grondstof dienen, net als vergiste appelsap of andere alcoholhoudende producten. Traditioneel azijn heeft een eigen geur en smaak en wordt dan ook veelal in de keuken toegepast.

Azijn werd in grote kuipen gemaakt. De 'fabriek' heette een azijnplaats. Vele brouwerijen beschikten ook over een azijnmakerij. Want de techniek van azijn maken is verwant aan het brouwproces.

een azijnmakerij (azijnplaats) met grote kuipen voor de omzetting van alcoholhoudende producten, zoals wijn naar azijnzuur. Afgetapt in tonnen.

Ook andere brouwerijen (en later branderijen) beschikten over een azijnplaats:

14-09-1641. Jacob Duijncker, Eduard en Jan Jacobsz. Feijta verkopen Arie Rochusz. Kruijck koopman te Vlaardingen een brouwerij, mouterij en **azijnplaats** met twee woonhuizen aan en bezijden de andere met de erven van dien gelegen aan de Hoogstraat genaamd **de Werelt of de Twee Klimmende Leeuwen** met alle gereedschappen, vaatwerk etc....

Overzicht eigenaren van de Teerstooft

Nr.	periode	naam eigenaren
1 a	1566 1572†	helft Willem Willemsz Swart 1572†; executeur verkoopt helft aan Jan J Hoek
1 b	1566 1573†	helft Jan Jansz Houck 1566 en vol-eigenaar 1572 1573†
2	1573 1596	Neeltgen Gerritsdr wed Jan Jansz. Houck vol-eigenaar, tot 1596 genoemd
3 a	1599 1631†	helft Gerrit Jansz Houck (zoon)
3 b	1599 1614 £	helft Grietgen Jansdr. Houck (dochter)
4 b	1614 1631 £	gezamenlijk Jan Cornelisz. Cruijcer en Frans Jacobsz. Brasser
5	1631 1638†	Frans Jacobsz. Brasser burgem, vol-eigenaar Cruijcer verkoopt zijn deel
6	1638 1640†	Cornelis Cleijwech, vol-eigenaar, tevens brouwer de Witte Leeuw
7 a	1640 1648 £	Maria Coij wed Cleijwech, huwt Johan van Eck
7 b	1640 1655†	Maria Coij ,erfgenamen Cleijwech
8 a	1648 1661 £	Noord deel, Pieter Claesz metselaar, 14 roeden voeten
8 b	1655 1661 £	Azijnplaats; Pieter Beijs, Johan Leendertsz. vd Burch en Adriaen Hodenpijl > driemanschap, elk 1/3
9 a	1661 1677 £	Noord deel, gebr. Hodenpijl tevens eigenaren de Witte Leeuw
9 b	1661 1677 £	Azijnplaats, gebr Hodenpijl tevens eigenaren de Witte Leeuw
10	1677 1706†	Jean Hodenpijl, vol-eigenaar tevens eigenaar en brouwer de Witte Leeuw

Legenda: † overleden, £ verkocht bij leven

Leuk om te weten: Pieter Beijs was de zoon van Adriaen Jorisz. Beijs, brouwer in de Hellebaert, later geheten de Swarte Leeuw, gelegen over de Haven (Elzensteeg). Zijn broer was brouwer in de (Witte) Lelie op het Marktveld. Verschillende brouwerijen zaten dus in één familie.

Johan Leendertsz. vd Burch was de stiefvader van Adriaen Hodenpijl (1614-1696).

Nieuwsbrief, St. Anthonis- of Arbeidersgilde, anno 1476

Zakkendragers Schiedam

no. 15: 25 augustus 2013

Toelichting op de laatste Statuten en Reglementen der Vereeniging van Zakkedragers 1906 (Anthonisgilde)

Inleiding

Het boekje uit 1990 is een facsimile uitgave ter gelegenheid van het eerste lustrum van het in 1985 heropgerichte Gilde, en bevat de laatste vastgestelde Statuten en Reglementen (1906) alvorens de originele Vereniging definitief (jaren '40) werd opgeheven. De reglementen van 1906 vervingen die van 1896, tien jaar oud. Daarvoor ook al sinds 1830 meermalen gewijzigd. Conform de wetgeving werd een vereniging aangegaan voor bepaalde of onbepaalde tijd. De laatste keer was gekozen voor een periode van dertig jaar. In 1936 zal er dan nog een verlenging hebben plaatsgevonden, maar de vereniging was al op sterven na dood. Het huisje werd reeds sinds 1931 door de gemeente bekostigd en in bruikleen aan het gilde gegeven, het zou definitief aan de gemeente vervallen als er geen volledige ploeg van 7 man meer bijeen gebracht kon worden. Dat was rond 1939. In 1943 kwam er een definitief einde aan het Gilde. De bezittingen waren verkocht en de gelden verdeeld, de vereniging kon worden opgeheven.

Het aantal leden door de eeuwen heen

De Vereeniging van Zakkedragers (1906) kende een maximum van 70 leden. In 1939 bestond de vereniging uit minder dan één ploeg (zeven man). Wel een schril contrast met de 334 man in 1620. Maar éénderde was toen slechts inzetbaar, de rest, oud en gebrekkig, werd door het gilde onderhouden. Er werd een ledenstop door het stadsbestuur ingesteld om het aantal allengs naar ca. 100 terug te brengen.

Het gemiddelde aantal leden in de achttiende en negentiende eeuw was 80 à 90 man. Een vermelding uit 1893 geeft aan dat er 92 dragers (46 rooms-katholieken en 46 protestanten) alsmede 20 noodzakkendragers waren. Omstreeks dat jaar telde Schiedam reeds ca. 25.000 inwoners en kwamen er niet minder dan 62 mouterijen en 385 branderijen voor, die alle hun granen en steenkolen door het gilde aangedragen moesten krijgen.

In Schiedam zijn er geen aparte gilden naar goederensoort geweest, wat wel in grotere steden als Amsterdam, Rotterdam het geval was. Daar kwam je een gilde van korendragers, turfdragers, bierdraggers, etc. tegen.

Het boekje opent met **Mededelingen Aan het Publiek**.

In het boekje wordt de doelstelling en werkwijze van de 'vereniging' toegelicht. Daarmee wordt tevens een bepaalde zelfstandigheid aangegeven, een zelfstandigheid die er voor 1800 nog niet was.

De Vereeniging van Zakkedragers is een voortzetting. Alle functionarissen uit de voorgaande vereniging behouden hun functie. We missen hierbij de naam Anthonisgilde, maar die naam wordt alsnog in art 3 van de Statuten genoemd: ... voortzetting van de Vereeniging van Zakkedragers, bekend als St Anthony's gilde. Dus niet officieel het Anthonisgilde maar nog wel officieus, het gebruik van die naam was sterk ingeburgerd.

Het voormalige (St) Anthonisgilde werd, volgens de inleiding van de nieuwe statuten, in 1830 bij KB opgeheven en toen in een Compagnieschap omgezet. Vervolgens is er kennelijk (weer) een Vereeniging opgericht. De vereniging biedt volgens de inleiding haar diensten aan, aan '**Heeren kooplieden en fabrikanten**' die dragerswerk in **graan en steenkolen** hebben te verrichten. Het draaggoed was dus in de vorige eeuw voornamelijk tot deze twee categorieën beperkt. Er konden ook andere stortgoederen worden gedragen. Daarbij wordt het onderscheid tussen **licht en zwaar werk** gemaakt: Tot het **zware werk** behoren rogge, bonen, rijst, grutten, tarwe, maïs en meel; tot het **lichte werk**: kolen, turf, kalk, tras, haver en zaad.

De huishoudelijke reglementen (HR) bevatten 40 artikelen.

De rechten en plichten van een zakkendrager.

De reglementen geven vooral aan hoe een zakkendrager dagelijks aan werk komt, welke rechten maar vooral verplichtingen hij dan heeft. Bij het klokkegelui moet hij opkomen in het zakkendragershuisje. Doorgaans waren er altijd meer werkkrachten beschikbaar dan er werk voor hen was, zodat er 'gesmakt' moest worden. Deze procedure van werk verdelen bestond al meerdere eeuwen, vanaf de vroegste gildetijd. Ze moeten een eenmaal aangevangen werk tot het einde afmaken en mogen niet meedingen met een volgende smakking.

art.8 HR. Leden die werk willen verrichten buiten de Vereeniging kunnen daartoe van hoofdlieden verlof bekomen, mits betalende aan de kas 20 cts per dag of *f.* 1 per week.

art. 14 HR ...zorg dragende, dat aan de goederen geen schade worde toegebracht, noch ook aan de gereedschappen der kooplieden of der Vereeniging, welke tot het werk gebruikt worden. Zij zullen daartoe het werk met de meeste orde en voorzichtigheid verrichten.

Het bestuur van de Vereniging

De 4 hoofdlieden vormen het bestuur en bestieren de vereniging. 1 commissaris heeft de dagelijkse leiding. Er zijn 3 beschermheren (College van), met hun namen in art 1 huishoudelijk reglement genoemd. De 4 hoofdlieden, ondertekenden met hun namen het huishoudelijk reglement (HR). We missen hier de deken van het gilde, welke functie in de 15e tot 18e eeuw nog wel bestond. Bij de commissaris moesten de hoofdlieden hun behoefte aan arbeidskrachten aangeven.

De hoofdlieden bepalen welke lonen uitbetaald zullen worden en de straffen die ze zakkendragers kunnen opleggen. Zoals één of meerdere dagen niet mogen smakken, of, bij herhaling, het lidmaatschap ontnemen.

De dagelijkse regeling van het werk berust bij de Commissaris. Bij hem wordt werk aangemeld, hij luidt de klok en hij verdeelt het werk op basis van de smakking. De hoofdman heeft bepaald hoeveel man hij voor een bepaalde klus nodig zal hebben.

Lidmaatschap en beloning

Nog steeds werd er een maximum in het aantal leden gesteld. Alleen door overlijden of uittreden van een huidig lid kon een nieuw lid toetreden. De vereniging telde statutair maximaal 70 leden. Maar er bestond ook de functie van nooddragers, die bij te groot werkaanbod konden worden ingezet. Geselecteerd uit potige lieden zoals timmerlieden en metselaars. Uit de nooddragers, die ook de eed moesten afleggen, werden tevens opvolgers van scheidende zakkendragers (door ouderdom of overlijden) geput. Je werd dan voorgesteld door de uittreder en aanvaard door de hoofdlieden. Ze moesten reeds een jaar lang nooddrager zijn geweest, tussen de 20 en 30 jaar, van onbesproken gedrag, lichamelijk geschikt en van goede gezondheid.

Een vertrekkend lid kon opzeggen vanwege ouderdom of een andere reden. Hij kreeg geen betaling meer zoals voorheen uit de Bussche. Het nieuwe lid heeft zich derhalve moeten inkopen bij het vertrekkende lid.

De lonen voor de leden der Vereniging zijn geregeld naar het aan de handel meegedeeld tarief.

De opdrachtgever betaalt na afloop van het werk aan de commissaris. Dat loon wordt door de hoofdman of de commissaris direct uitbetaald aan elke zakkendrager afzonderlijk na inhouding van 10 cts de gulden, te weten 5 cts voor de kas (werkkapitaal) en 5 cts voor den Commissaris (onderdeel van zijn statutaire inkomsten).

Einde jaar wordt door hoofdlieden gekeken of er nog een extra uitkering kon plaatsvinden, mits er minstens de statutaire *f.* 2000 in kas blijft en alle bezittingen nog op orde zijn. Anders moeten die eerst hersteld worden.

Voor de overige werkzaamheden zonder vast tarief moest een billijke vergoeding worden gegeven, ook voor het ijsvrij maken, het verlenen van hulp bij brand etc. Dat waren zeker geen onbezoldigde verplichtingen.

Ziekte en overlijden

art. 23 HR geeft aan wat de uitkering aan de leden bij ziekte en overlijden is. Zo'n *f* 3 per week of *f* 1,50 per halve week. Met een doktersverklaring natuurlijk. Bij overlijden werd *f* 30 aan de erven uitgekeerd. Ook de vrouw van de zakkendrager leverde bij haar overlijden nog *f* 20 op. Maar dan moest wel het schild der vereniging op de lijkist worden gedragen.

Nieuwsbrief, St. Anthonis- of Arbeidersgilde, anno 1476

Zakkendragers Schiedam

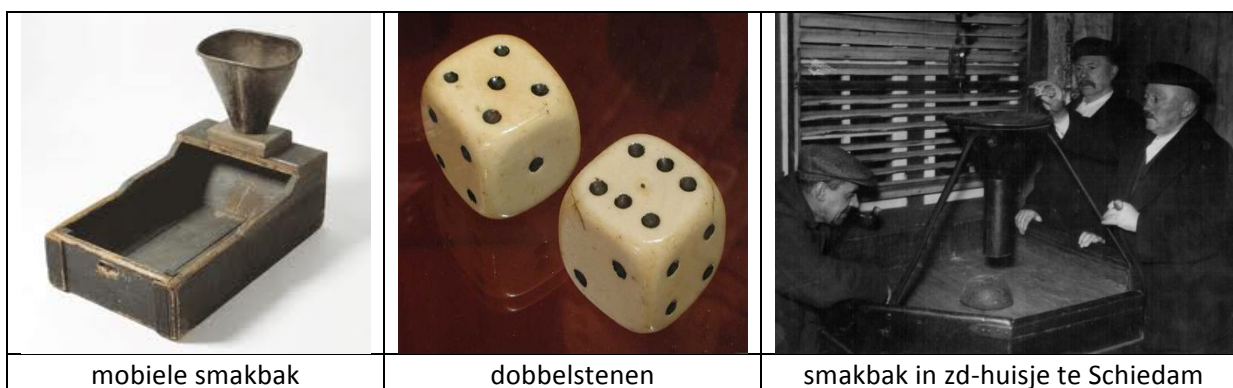
no. 16: 30 januari 2014 (tekst: Robert Hijmans, gildeklerk)

Smakken, gildebroeders moeten dobbelen om werk

Wat is smakken en wat is een smakbak?

Smakken is, althans bij de oude zakkendragers, het dobbelen om werk. Dat werk verdelen moest eerlijk gebeuren, met een soort loting. Het dobbelen gebeurde in een **smakbak**, een bak met een trechter erboven waar de twee grote dobbelstenen in geworpen moesten worden. Zodoende werden handigheidjes van de gooier uitgeschakeld. Op die manier liet je het lot zuiver bepalen wie voor een klus 'aan de bak' mocht. Deze methode was vroeger wijd verbreid. Ook in andere steden met zakkendragers, zoals Maassluis, Delfshaven, Rotterdam of Dordrecht moest er gesmakt worden. Het luiden van de bel was een teken dat er werk was en er gesmakt moest worden.

In de Gildetijd van voor 1800 moesten alle goederen door het Gilde worden gelost. Dat mocht geen enkele andere burger (poorter) doen. Dus ook haring, zout, etc. In Schiedam was, na de opheffing van de gilden rond 1800, het monopolie van sjouwwerk alleen nog vastgesteld voor de accijnsgoederen. Dat waren vooral: graan, steenkolen en turf. Uitsluitend leden van het 'Anthonis- of zakkendragersgilde', waarvan zo'n kleine honderd gildebroeders lid waren, mochten dit werk doen.

Smakken in het Zakkendragershuis

Zakkendragers hadden geen vast werk. Als er een schip voor de wal kwam dat gelost moest worden, werden de gildebroeders met de bel opgeroepen. Ze moesten dan op komen draven in het zakkendragershuisje (zdh). De hoofdlieden gaven aan hoeveel dragers ze voor een bepaalde klus nodig hadden. Vaak waren er meer arbeiders beschikbaar dan er op dat moment werk was. Al in vroegste tijden (rond 1400) werd daarom de methode van het dobbelen of smakken ingevoerd. Dat gebeurde aanvankelijk op straat waar de dragers zich bij de schepen verzameld hadden. In **1699** mochten ze alleen nog maar smakken in het nieuw verworven gildehuis, een omgebouwde branderij, aan de Kolk van de Sluis (en nergens anders). Wie niet de hoogste ogen hadden gegoooid moesten wachten tot er een nieuwe boot was aangemeld.

Vervolg der Ampliatiën op den Gildebrief in dato **23 Novemb. 1699**, pag 22. *art. 1 Dat tot gemak van de Cooplieden en verdere Ingeseetenen om altijd te moogen weeten als iemand arbeiders van noode heeft waar hij zich zeekerlijk kan adresseren en ook tot geriev van de gildebroeders selve aan haar leden zal worden vergunt gelijk bij deze vergund word **een huijs op coste van het gilde te mogen appropriateeren, om op het luijden van de bel aldan **altijd te smakken en nergens anders.*****

Woordbetekenis 'smakken' (etymologie)

Het woord 'smakken' heeft meerdere betekenissen. We kennen 'smakken' vooral als het maken van mondgeluid bij het eten. Maar smakken is ook 'werpen' of 'vallen': iets (met kracht) tegen de grond smakken, of (door struikelen) een forse smak maken. Tenslotte is een 'smak' ook een scheepstype, vissersvaartuig. Een 'bom' is eveneens een scheepstype. Een bom duiten is dan 'heel veel geld', een scheepslading vol. Net als 'een smak geld'.

Het luiden der bel, oproepen tot de smakking, verplichting tot werk

Huish. Reglement voor de StadsDragers Schiedam 1828 (handgeschreven)

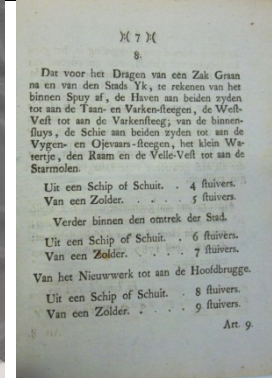
Art. 1. Met uitsluiting van alle andere personen zullen alleen **beëdigde StadsDragers** gerechtigd zijn tot het lossen, dragen en verwerken van Granen, Steenkolen en Turf, behoudens de uitzonderingen in Art. 48.

Art. 16. Van den 1sten Maart tot den 1sten October zal de bel voor de eerste **smakking** geluid worden des morgens ten zes uren, en voor de laatste smakking des avonds ten zes uren.

In de overige maanden van het jaar zal de eerste maal de bel voor de smakking geluid worden des morgens ten zeven en voor de laatste maal des avonds ten vijf uren. Tusschentijds zal de bel zoo dikwijls geluid worden als er aangifte tot werk is, echter niet gedurende de schoftijden, welke door Burgemeester en Wethouders naar het jaargetij en het werk zullen geregeld worden.

Art. 18. Op het luiden der bel, zullen alle de Leden der vereeniging moeten opkomen, en verplicht zijn zoodanige diensten te verrigten als hun zullen aangewezen worden. *Een lid* achter blijvende of weigerende het aangewezen werk te verrigten, zal door Hoofdliden aan Burgemeester en Wethouders opgegeven worden, welke denzelven met schorsing van werk naar omstandigheden zullen straffen.

Dat is tot de opheffing rond 1940 zo gebleven. Ook in art. 6 Huish. Regl. uit **1906** (laatste uitgebrachte regels) stond: *'Die de hoogste ogen geworpen hebben zijn tot het werk gerechtigd.'*

			art. 8 Dat voor het Draagen van een Zak Graan (centrum) --- Uit een Schip of Schuit 4 stuivers --- Van een Zolder 5 stuivers Verder binnen den omtrek der Stad --- Uit een Schip of Schuit 6 stuivers --- Van een Zolder 7 stuivers Van Nieuwwerk tot aan Hoofdbrugge --- Uit een Schip of Schuit 8 stuivers --- Van een Zolder 9 stuivers
smakbord in zdh	bel in torentje zdh	..Keurboek 1789 ..	tarieven in Keurboek art. 8

Na het luiden der bel werd een zandloper van 7 minuten omgedraaid. (vergelijk Reglement Delfshaven 1828, art. 6: eerst vijf minuten kleppen, dan zandloper 10 minuten, geen opkomstplicht). Was de zandloper leeggelopen, dan werd er *Aaaf* geroepen. De deur van het zdh ging dicht. Er mocht alleen door de op dat moment aanwezige dragers 'met de benen' worden gegooid. Was je niet op tijd binnen, dan had je iets uit te leggen en kon je voor ander werk enkele dagen worden geschorst. Om de beurt werd door een ieder eenmalig geworpen. De worp werd op het smakbord aangetekend. Je kon in het zakkendragershuisje eventueel wachten, in het wachtlokaal, op het bellen voor een volgend schip dat aangemeld werd. Maar de kroeg ernaast was aantrekkelijker, hoewel je niet dronken op het werk mocht verschijnen. Dat ter beoordeling van de hoofdman of de opdrachtgever. Dan werd je de rest van de dag uitgesloten en kwam een volgende broeder in jouw plaats. In het Keurboek (afbeelding 1789) werd exact bepaald hoeveel een gildebrouder met het dragen kon verdienen en wat hij daarvan aan de Gildekas (de Bussche) moest afstaan. 'Van een zolder' leverde een stuiver (5ct) meer op. Na 1830 werd er tevens per verdieping (Handelsentrepot) beloond. 5 ct (1 stuiver) voor de eerste, 10 ct voor elke volgende verdieping.